

Czarnecka, Janina / Dymek, Benon

Konspiracyjne rady narodowe na Mazowszu w okresie od stycznia 1944 do stycznia 1945 r.

Rocznik Mazowiecki 3, 359-421,

1970

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

V. Ż R Ó D Ł A

JANINA CZARNECKA, BENON DYMEK

KONSPIRACYJNE RADY NARODOWE NA MAZOWSZU W OKRESIE OD STYCZNIA 1944 DO STYCZNIA 1945 R.

Clandestine National Councils in Masovia

Ruch konspiracyjnych rad narodowych przybrał na Mazowszu dość szerokie rozmiary. W 1969 r. minęła 25 rocznica ich powstania. Jednak przekazy źródłowe i wspomnienia na ten temat nie są jeszcze dostatecznie znane, nie uporządkowane i nie zweryfikowane dotychczas wystarczająco. Niniejszym artykułem i zbiorem dokumentów chcemy rozszerzyć wiedzę o konspiracyjnych radach na ziemi mazowieckiej. Jak na to pozwala obecny stan badań, usystematyzowaliśmy podstawowe fakty związane z powstaniem i terenową siatką organizacyjną rad konspiracyjnych. Do opracowania załączono mapę przedstawiającą ich rozmieszczenie.

Dotychczas o ruchu konspiracyjnych rad na Mazowszu ukazały się jedynie artykuły publicystyczne, przyczynki i nieliczne wspomnienia, najczęściej pisane z okazji rocznic historycznych, związanych głównie z 20-leciem PPR. Najwięcej informacji — aczkolwiek nie wolnych od nieścisłości — na temat konspiracyjnych rad mazowieckich znajduje się w broszurze okolicznościowej „XV lat rad narodowych województwa warszawskiego, 1944—1959”¹. Z okazji 20-lecia powstania PPR w woj. warszawskim odbyły się między innymi trzy sesje popularnonaukowe: w Ursusie, Płocku i Mińsku Maz. Wygłoszone tam i następnie opublikowane referaty, dotyczące działalności PPR i GL (AL) w poszczególnych okręgach, zawierały również fragmenty o powstawaniu konspiracyjnych rad

¹ XV lat rad narodowych województwa warszawskiego, 1944—1959, Wyd. Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej, Warszawa 1959, s. 77.

narodowych. O płočkih radach pisali Kazimierz Gwiazdowicz, Bogdan Kobuszewski, Teodor Kufel² i Jan Ptasiński³; o radach w lewobrzeżnej części województwa — Józef Kalinowski⁴, a o ruchu tym na prawym brzegu Wisły — Bronisław Syzdek⁵, o powiatowej zaś radzie w Łowiczu — Stanisław Mierzejewski⁶. Przegląd procesów organizowania się rad w woj. warszawskim po wyzwoleniu, ale z pewnym nawiązaniem i do lat okupacji, dał Józef Kazimierski⁷.

Publikowany w dalszej części „Rocznika Mazowieckiego” zbiór ma na celu zapoznanie czytelnika z dokumentami dotyczącymi rad narodowych w latach okupacji hitlerowskiej, a szczególnie uwzględnić inicjatorską rolę Polskiej Partii Robotniczej.

*

Powstanie w pamiętną noc sylwestrową 1944 r. Krajowej Rady Narodowej, która dała początek ruchowi tworzenia rad lokalnych, było wydarzeniem brzemieniowym w doniosłe następstwa, świadczyło o coraz większych wpływach i rozszerzeniu się oddziaływania lewicy społecznej, o słuszności perspektywicznego programu PPR, opracowanego ostatecznie w deklaracji listopadowej „O co walczymy?” Pod wpływem rozszerzającej się działalności politycznej i zbrojnej PPR, a szczególnie na

² K. Gwiazdowicz, B. Kobuszewski, T. Kufel, Zarys genezy i niektóre formy działalności Polskiej Partii Robotniczej w latach 1942—1944 na północnym Mazowszu, w: „PPR na Mazowszu, Kurpiach i Podlasiu, 1942—1948”. Materiały z sesji historycznych poświęconych 20 rocznicy powstania PPR, Płock—Ursus—Mińsk Mazowiecki, 1963, Warszawski Komitet Wojewódzki PZPR, s. 24—29.

³ J. Ptasiński, Z mazowieckich pól, Warszawa 1968, s. 264—268 i inne. Już po napisaniu niniejszego artykułu ukazały się wspomnienia J. S. Ludwińskiej, Drogi i ludzie, Warszawa 1969, w których znajdujemy informacje o radach konspiracyjnych na północnym Mazowszu. Ponadto w pracy zbiorowej: Pod czerwonym sztandarem. Szkice z dziejów klasowego ruchu robotniczego na Pomorzu Gdańskim i Kujawach, Bydgoszcz 1968. J. Sziling pisze o radzie powiatowej w Rypinie.

⁴ J. Kalinowski, Działalność PPR w Okręgu Warszawa-Lewa Podmiejska, w: PPR na Mazowszu..., op. cit., s. 144—149.

⁵ B. Syzdek, PPR w Okręgu Warszawa-Prawa Podmiejska w latach 1942—1944, w: PPR na Mazowszu..., op. cit., s. 249—260.

⁶ St. Mierzejewski, Walka Polskiej Partii Robotniczej, Gwardii Ludowej i Armii Ludowej na terenie ziemi łowickiej, w: Sesja naukowa poświęcona 20 rocznicy powstania PPR na terenie województwa łódzkiego, Wyd. Łódzkie, Piotrków Trybunalski, maj 1962, s. 96—102.

⁷ J. Kazimierski, Powstanie i działalność rad narodowych, władz administracyjnych i samorządowych w woj. warszawskim w latach 1944—1949, w: „Rocznik Mazowiecki”, T. 1 (1967), s. 103—119.

Ryc. 1. Jerzy Lewandowski „Bruzda”, „Profesor”, organizator konspiracyjnej Woj. Rady Narodowej, zamordowany przez reakcyjne podziemie w nocy z 22 na 23 stycznia 1944 r. we Włochach

Ryc. 2. Henryk Szafranski, przewodniczący konspiracyjnej Warszawskiej Woj. Rady Narodowej, działacz PPR

skutek zbliżania się chwili wyzwolenia Polski przez Armię Radziecką i jednostki Wojska Polskiego, następował widoczny proces radykalizacji rzesz ludowych. Szerokie kręgi społeczeństwa przekonały się, że pomoc do zrzućenia zniechęconego jarzma hitlerowskiego i upragnione wyzwolenie nadejdzie ze wschodu, a wrożyły to zwycięstwa armii radzieckiej. Sytuacja polityczna, mimo wyraźnej reorientacji na korzyść PPR, była jednak w dalszym ciągu skomplikowana. Nastąpiła pewna konsolidacja sił lewicowych w ruchu socjalistycznym i ludowym. W dalszym ciągu jednak ugrupowania zachowawcze i reformistyczne utrzymywały swe wpływy, a obóz londyński nie utracił hegemonii w kraju i w miarę jak rosło znaczenie PPR i jej sojuszników, coraz ostrzej z nią walczył. Rady konstituowały się w ostrej walce politycznej z siłami pravicowymi. Widmo biologicznej zagłady, niezwykle ciężkie położenie ekonomiczne ludności i niewolnicza ponad siły praca pogłębiały radykalne nastroje.

W PPR dojrzało w ciągu 1943 r. przekonanie o konieczności skonsolidowania demokratycznego frontu wszystkich antyfaszystowskich i antyreakcyjnych sił narodu polskiego dla dwóch celów: aby przyspieszyć zwycięskie zakończenie wojny i wyzwolenie narodu spod okupacji

oraz aby unicestwić w zarodku wszelkie zabójcze dla Polski knowania rodzimej reakcji⁸.

Opierając się na programie KRN („Deklaracja”), sformułowanym na pierwszym jej posiedzeniu, rozwijały się konspiracyjne rady terenowe i skupiały się siły lewicowe także na Mazowszu. W styczniu 1944 r. KC PPR opracował szczegółowe instrukcje w sprawie rad. Polecał również tworzyć wokół rad komitety fabryczne, chłopskie, folwarczne, związki zawodowe, robotnicze, rzemieślnicze i inteligenckie⁹. Polska Partia Robotnicza przywiązywała do rad narodowych bardzo duże znaczenie i dlatego obarczała akcją tworzenia tego ruchu wszystkich członków partii. Krajowa Rada Narodowa i jej wykonawcze ogniwa terenowe spełniały funkcje podziemnej reprezentacji politycznej — był to jak gdyby podziemny parlament ludowy. KRN przeciwstawiała się rządowi emigracyjnemu i jego Delegaturze na Kraj, który także montował — m. in. na Mazowszu — aparat administracyjny wszystkich szczebli.

Ze względu na szczególne warunki, w jakich znajdowały się ziemie woj. warszawskiego przegrodzone kordonem granicznym, Prezydium KRN po konsultacji z działaczami terenowymi postanowiło, że powołane będą dwie rady wojewódzkie — jedna dla terenów włączonych do Rzeszy (Płockie) i druga dla ziem włączonych w skład Generalnego Gubernatorstwa. Przygotowania do pierwszego zebrania Warszawskiej Wojewódzkiej Rady terenów wchodzących w skład GG zorganizowano metodycznie już w grudniu 1943 r., a w ciągu stycznia 1944 r. zaszły one tak daleko, że wyznaczono datę inauguracyjnego spotkania. W okręgu PPR Warszawa-Lewa Podmiejska żarliwym organizatorem był Jerzy Lewandowski „Bruzda”, z zawodu nauczyciel, doświadczony działacz polityczny o dużym autorytecie moralnym, który przewidziany był na przewodniczącego konspiracyjnej WRN. Na początku stycznia 1944 r. zorganizował jedno z zebrań przygotowawczych w warsztacie stolarskim Grzegorza Wojciechowskiego „Wojtka” we Włochach. Na posiedzeniu tym mieli być obecni: Adam Sumiga „Józef”, Franciszek Marcinkowski „Marceli” oraz gospodarz lokalu, a także Mieczysław Majdański „Janusz”¹⁰. 28 stycznia 1944 r. miało się odbyć inauguracyjne posiedzenie Wojewódzkiej Rady Narodowej w Warszawie. Przygotowywał je „Bruzda” z dużym zapałem, opracowywał już projekty dokumentów rady. Lecz niestety, w nocy z 22 na 23 stycznia 1944 r. od skrytobójczej

⁸ Kształtowanie się podstaw programowych PPR w latach 1942—1945, Warszawa 1958, s. 127.

⁹ J. Pawłowicz, Z dziejów konspiracyjnej KRN 1943—1944, Warszawa 1961, s. 198.

¹⁰ Relacja ustna G. Wojciechowskiego i A. Sumigi z 10 II 1969 r.

kuli reakcyjnej organizacji „Miecz i Pług” J. Lewandowski zginął¹¹. W grudniu 1943 i w styczniu 1944 r. hitlerowcy przeprowadzili wiele aresztowań wśród członków PPR wzdłuż tzw. linii przemysłowej (Włochy—Żyrardów). Ciosy te były tak dotkliwe, że zahamowały na pewien czas tworzenie rad konspiracyjnych. Jednakże na prawym brzegu przygotowania przebiegały bez zakłóceń. Już 16 stycznia odbyło się w Warszawie posiedzenie tzw. Okręgowej Rady Narodowej prawego brzegu Wisły, na które przybyło 5 przedstawicieli rad z Mińska i Wyszkowa. Później jednak, na skutek zmian organizacyjnych i aresztowań, przygotowania do inauguracyjnego posiedzenia wojewódzkiej rady podjęto na nowo.

Dopiero 12 marca 1944 r. już bez przeszkód została powołana do życia Wojewódzka Rada Narodowa dla woj. warszawskiego. Ze względu na trudności organizacyjne i potrzeby ścisłej konspiracji, posiedzenie rady

Ryc. 3. Dom w Legionowie przy ul. Batorego 41, gdzie w mieszkaniu Stanisława Czajkowskiego odbyło się inauguracyjne posiedzenie Warszawskiej Wojewódzkiej Rady Narodowej dla prawobrzeżnej części województwa

zwołano w dwóch grupach, oddzielnie dla lewobrzeżnej i prawobrzeżnej części województwa. Dla terenów lewobrzeżnych zebranie odbyło się w Warszawie przy ul. Grzybowskiej 28 w mieszkaniu Aleksandra i Mieczysławy Pasierbińskich, a dla prawobrzeżnych w Legionowie przy ul. Batorego 41, w domu Stanisława Czajkowskiego.

Warszawskie zebranie organizowali: Wacława Adamkiewicz (obecnie Grudzińska) i Henryk Szafrąński, a legionowskie — Józef Kalinowski, Eugeniusz Kembrowski, Kazimierz Lisowski i inni. W War-

¹¹ Archiwum Zakładu Historii Partii przy KC PZPR (dalej cyt. AZHP),teczka osobowa nr 5647 poz. 4, Wspomnienia H. Szafrąńskiego, AZHP, t. os. 3529, poz. 2, Wspomnienia I. Strzeleckiej „Ewy”, „Marty”; AWKW, t. os. J. Lewandowskiego; Państwowe Archiwum m. st. Warszawy i Woj. Warszawskiego, Distrikt Warschau t. 1127, Meldunek żandarmerii z 26 I 1944 r.

szawie zebrali się przedstawiciele z Pruszkowa, Żyrardowa, Włoch, Ursusa, Piastowa, Łowicza, Sochaczewa, Skierniewic i Rawy. Nie przybyli tylko delegaci z Grójca, gdzie powiatowej rady nie udało się powołać. Do Legionowa przyjechali delegaci z Mińska Maz., Rembertowa i Wyszkowa. Reprezentantom rad z Dęblina i Radzymina nie udało się przybyć na posiedzenie. Krajową Radę Narodową reprezentowali znani radykalni działacze ludowi, członkowie kierownictwa SL „Wola Ludu”: Antoni Korzycki „Topolski” w Warszawie, w Legionowie Franciszek Litwin „Wola”. W rok później Halina Lewińska tak pisała o zebraniu w Legionowie: „Przedstawiciele powiatów — czytamy w „Głosie Ludu” — zjechali się do Legionowa pod Warszawą. Po 2, po 3 wprowadzałam do lokalu, gdzie miało się odbyć posiedzenie. Przedstawiciel SL ob. „Wola” (Fr. Litwin — *J. Cz., B. D.*) prowadził obrady. Tow. „Rafał” (Eugeniusz Kembrowski — *J. Cz., B. D.*) z RPPS odczytywał rezolucję ze wszystkich powiatów. Na ulicy przechadzali się nasi gwardziści. Przyciszonym głosem prowadziliśmy dyskusję. Jedno zagadnienie wysuwało się wtedy na pierwszy plan: skąd zdobyć broń. Brak broni utrudniał nam walkę”¹².

Zebrania odbywały się pod ochroną oddziałów AL. W Warszawie delegatów strzegli żołnierze oddziału AL im. K. Pułaskiego, pod dowództwem Stanisława Gacía „Kuby”, a w Legionowie — miejscowi aelowcy dowodzeni przez Stanisława Filipiaka „Kosa”. Zebrania odbyły się zgodnie z planem i trwały prawie cały dzień, gdyż dyskusja była ożywiona. Występowali bodaj że wszyscy delegaci i składali odpowiednie oświadczenia, których część publikujemy. Na obu posiedzeniach wybrano wspólne prezydium WRN, którego przewodniczącym został Henryk Szafrański (PPR), a jego zastępcą — lewicowy działacz ludowy z SL „Wola Ludu” — Bronisław Drzewiecki. Członkami prezydium zostali: Eugeniusz Kembrowski z RPPS, Juliusz Wirski, literat, który reprezentował grupę inteligencji postępowej, ale był jednocześnie członkiem PPR, i bezpartyjny inteligent, Józef Więckowski z Ursusa. Ponadto wybrano kilkunastu członków, którzy reprezentowali poszczególne powiaty i miasta oraz różne środowiska polityczne.

Po ukonstytuowaniu się WRN cała praca została skoncentrowana na rozwoju i rozbudowie rad terenowych i Armii Ludowej oraz podjęto przygotowania do objęcia władzy w wyzwolonym kraju. Mimo wybrania wspólnego prezydium WRN, w praktyce z reguły obie części rady działały oddzielnie, a zwoływane były początkowo dość często tylko prezydium. Po wyzwoleniu latem 1944 r. na prawobrzeżnej części woj. warszawskiego powołano legalną WRN dla ośmiu powiatów.

¹² H. L., Przed rokiem, „Głos Ludu” z 30 XII 1944.

Ryc. 4. Tablica na ścianie domu w Legionowie przy ul. Batorego 41, informująca, że 12 marca 1944 r. powstała w Legionowie konspiracyjna Warszawska Wojewódzka Rada Narodowa

W kwietniu 1944 r. stwierdzono, że działalność WRN objęła w dystrykcie warszawskim 10 powiatów, że zdołano utworzyć 3 powiatowe i 15 gminnych rad. W wielu miejscowościach rady były w stadium organizacji¹³. O rozmachu działalności organizacyjnej świadczy także i to, że Wojewódzka Rada wydawała swój konspiracyjny organ „Głos Ludowy”. Zachował się, niestety, tylko jeden egzemplarz tego pisma, z 1 stycznia 1945 r.¹⁴ Dla terenów prawobrzeżnych drukowano na powielaczu w 1944 r. „Myśl Chłopską”, której podtytuł brzmiał: „Organ porozumienia robotniczo-chłopskiego”¹⁵. Ponadto Powiatowa Rada w Łowiczu od kwietnia 1944 r. do stycznia 1945 r. wydawała na powielaczu pismo pt. „Piorun”¹⁶.

Po inauguracyjnym posiedzeniu WRN Woj. Warszawskiego w tych radach powiatowych i miejskich, które już istniały, odbyły się zebrania

¹³ Informator Krajowej Rady Narodowej nr 2 z 8 V 1944, s. 7.

¹⁴ AZHP, sygn. P. 92. Dla zmylenia okupanta jako miejsce wydania podawano Belsk k. Grójca, faktycznie zaś pismo było redagowane w Brwinowie.

¹⁵ Dotychczas nie odnaleziono żadnego egzemplarza tego pisma.

¹⁶ „Piorun” redagowany był w Lisiewiczach, Bąkowie i innych wsiach, a powielany w Łowiczu, wychodził nieregularnie. Redagowali go: Stanisław Wiechno, Stefan Pawlata i Stanisław Brudka.

sprawozdawcze, gdzie delegaci informowali o uchwałach WRN. 26 marca 1944 r. Prezydium KRN wysłuchało sprawozdania WRN Woj. Warszawskiego i zapoznało się z protokołem organizacyjnym¹⁷.

Stan organizacyjny rad konspiracyjnych na lewym i prawym brzegu Wisły w styczniu 1945 r. omówimy kolejno, a przegląd rozpoczniemy od terenów lewobrzeżnych¹⁸.

Jako jedna z pierwszych w tej części woj. warszawskiego miała powstać konspiracyjna MRN we Włochach jeszcze w 1943 r.¹⁹ Przewodniczącym miał być Franciszek Rohatyński „Szymon” (PPR). Następnie w lipcu 1944 r. dokonano reorganizacji rady, do której weszli nowi delegaci. W Pruszkowie dnia 5 marca 1944 r. w mieszkaniu Wincentego Kuciała przy ul. Stalowej 41 wybrano 10 członków do konspiracyjnej MRN w Pruszkowie. Radzie przewodniczył Marcin Żyrek „Piasecki” (PPR), a po jego wyjeździe do Warszawy na przewodniczącego wybrano Wacława Mańkowskiego „Drwała”.

26 marca 1944 r. powstała Powiatowa RN w Sochaczewie, do której weszło 20 członków, głównie z SL (BCh). Przewodniczył jej radykalny ludowiec Szymon Pietrzak „Wąchała”. Gminne rady istniały w Kampinosie, Szymanowie, Rybnie, Iłowie, Chodakowie i Kozłowie Biskupim. Do MRN w Brwinowie, której proces powstania zakończył się w marcu, wchodziło 10 delegatów. Przewodniczył jej członek PPR, Szymon Ferszterowski „Zygmunt”. Osiedlowa (gminna) konspiracyjna RN

¹⁷ AZHP, KRN, sygn. 193/II-8, Biuletyn sprawozdawczy Prezydium KRN.

¹⁸ Przegląd organizacyjny konspiracyjnych RN części lewobrzeżnej województwa opracowano m.in. na podstawie: J. Kalinowski, Działalność PPR w Okręgu Warszawa-Lewa Podmiejska, w: PPR na Mazowszu, Kurpiach i Podlasiu..., op. cit., s. 144—149; Mazowsze w walce. Warszawa 1964 (zbiór wspomnień); Sz. Pietrzak, Przechadzka w przeszłość, Warszawa 1968; sprawozdanie KM PPR Pruszkowa z 15 VI 1944, AZHP, 190/XI-2, k. 5—7a; Deklaracje MRN Żyrardowa z sierpnia 1944, AZHP, 193/II-14; Sprawozdanie za m-c marzec 1944, KO PPR, AZHP, 190/I-5, k. 45; Akta Wydziału Administracyjnego WKW PPR, AWKW, 1/XII-32 oraz publikowane dokumenty ze zbiorów AZHP i Muzeum Historii Polskiego Ruchu Rewolucyjnego (dalej MHPRR). Sięgnięto także do wspomnień i relacji, m.in.: H. Szafrąńskiego, AZHP, 5647; S. Pawłaty, AZHP, 4504; Sz. Pietrzaka, AZHP, 8616; M. Hekmana, AZHP, 8094. Ze zbiorów Archiwum Warszawskiego Komitetu Wojewódzkiego (dalej AWKW) sięgnięto do relacji i wspomnień Sz. Szczepanika, M. Rajnera, K. Urbańskiego, Sz. Ferszterowskiego, J. Sumigi, G. Wojciechowskiego, R. Książka, A. Pasierbińskiego, J. Siwca, F. Zawadzkiego i innych. Konsultowano zebrany materiał m.in. z G. Wojciechowskim, Cz. Lipskim, J. Sumigą, J. Kalinowskim i H. Szafrąńskim.

¹⁹ G. Wojciechowski i R. Książek twierdzą, iż załążek rady we Włochach zawiązał się już wcześniej jesienią 1943 r. Zob. wspomnienia tychże w AWKW i relacje ustne z 10 II 1969 r.

w Ursusie (ówczesna gm. Skorosze) powstała na początku 1944 r., przewodniczył jej Jan Brożek.

Od lutego 1944 r. formowała się Powiatowa RN w Łowiczu, którą organizowali Stanisław Brudka „Stach”, Franciszek Zawadzki „Franek” oraz inni. Ostatecznie 9 kwietnia 1944 r. zebrali się radni w mieszkaniu Adama Dzięgielewskiego w Łowiczu przy ul. Mostowej 22. Na czele rady stanął działacz ludowy Jan Wielemborek i A. Dzięgielewski (PPR) — jako jego zastępca.

Rada opracowała szczegółowy plan działania i podjęła się organizowania rad gminnych. Uchwalono też w imieniu stronnictw i organizacji politycznych rezolucję solidaryzującą się z programem KRN. W kwietniu 1944 r. powstały również dwie miejskie rady, w Łowiczu (przewodniczący Waław Falkowski z RPPS) i w Głownie (przewodniczący Wojciech Wojciechowski z PPR). Ponadto zdołano powołać 11 rad gminnych: w Bąkowie (Józef Stefański — SL)²⁰, Łyszkowicach (Antoni Owczarek — PPR), Rogoźnie na gminę Domaniewice (Waław Karcz — SL), Dzierzgowie na gminę Nieborów (Władysław Nowakowski — GL), Niedzieliskach na gminę Kiernozia (Franciszek Kuźmiński — PPR), Kocierzewie na gminę Jezioroko (Józef Burzykowski — PPR), Kompinie (Antoni Cywiński — GL), Bolimowie (Marcin Sabaj — GL), Dąbkowicach (Stefan Pawłata — PPR), Bielawach i Lubiankowie. W ten sposób wszystkie gminy pow. łowickiego do końca kwietnia objęte zostały ruchem rad.

W lipcu 1944 r. ukonstytuowała się MRN w Żyrardowie. W skład jej wchodził prawie wyłącznie robotnicy, w większości członkowie PPR, ale i przedstawiciele z AK oraz bezpartyjni. Funkcję przewodniczącego pełnił Tadeusz Rajner „Tadek” z PPR. Miejską radę bądź też jej namiastkę miano utworzyć także w Piastowie w czerwcu 1944 r., a jej przewodniczącym miał zostać Marian Kowalski albo Feliks Żebrowski.

W Skierniewicach konspiracyjna Powiatowa RN zawiązała się zimą 1944 r. Wchodził do niej Stanisław Karolak — przewodniczący oraz Jan Lipiński i Czesław Lipski — jego zastępcy. Rada składała się z członków PPR, SL, a później doszli przedstawiciele PPS. Powstała również w Skierniewicach MRN (przewodniczący Jan Lipiński). Gminne rady narodowe istniały we wsiach: Dębowa Góra (Jan Hycak), Doleck (Jan Ciszewski), Głuchów (Józef Klimek), Korabiewice (Józef Wrzosek), Kowiesy (Kazimierz Sałajczyk), Słupia (Wojciech Rzanek)²¹.

²⁰ W nawiasach podawać będziemy nazwiska przewodniczących rad gminnych

²¹ Członkowie lub przewodniczący rad gminnych.

Powiatowa RN w Rawie Maz. składała się w większości z członków PPR. Kierowali nią: Stanisław Matyja, Bolesław Szymańczyk i inni. Miejskie rady narodowe były w Białej Rawskiej (Wacław Oziębło i inni), w Nowym Mieście (Wacław Szymański i inni) oraz w gminach: Marianów (Bolesław Szymańczyk i inni), Boguszyce (Stanisław Matyja i inni), Wałowice (Józef Milczarek i inni), Gortatowice (Stanisław Narożnik i inni), Regnów (Szczepan Madej i inni), Stara Wieś (Feliks Pietrzak) i Lubania (Piotr Domaradzki). Ponadto GRN były najprawdopodobniej w gminach: Góra, Rzeczycza, Budziszewice i Żelechlinek. Osiedlowa (gminna) rada powstała w Milanówku. Organizowali ją: Józef Więckowski z Ursusa i Leon Stępień „Lis”. Wiadomo również, że w powiatach warszawskim i grodziskomazowieckim (błońskim) powstały po 3 rady gminne, ale nazw tych miejscowości nie zdołano ustalić. Wykaz ten należy traktować jako orientacyjny, nie wyczerpujący listy rad.

W składzie rad z terenu Linii Przemysłowej byli przede wszystkim robotnicy, członkowie PPR, natomiast w ośrodkach rolniczych do rad wchodziły spore grupy chłopów-ludowców. Niektóre rady miały reprezentantów z RPPS, a także bezpartyjnych i nielicznych żołnierzy AK. Niekiedy dochodziło w radach do sporów kadrowych, a nawet politycznych między przedstawicielami poszczególnych kierunków. Dla przykładu: ze sprawozdania Okręgu PPR Warszawa-Lewa Podmiejska za marzec 1944 r. dowiadujemy się, „że w Skierniewicach istnieje Rada Powiatowa, ale w łonie jej są ciągłe tarcia między przedstawicielami naszymi (tj. PPR — J. Cz., B. D.) a RPPS-u”²². Obok tej oceny w tym samym sprawozdaniu o radzie w Sochaczewie czytamy: „Czuje się wzrost aktywności partii w związku z organizowaniem rad i współpracy z dołami Stronnictwa Ludowego”²³.

W prawobrzeżnej części woj. warszawskiego rady konspiracyjne rozwijały się szczególnie pomyślnie, zwłaszcza w dwóch ośrodkach, w powiecie mińskomazowieckim i południowej części pow. garwolińskiego (obecny pow. rycki)²⁴.

²² AZHP, 190/I-5, k. 45.

²³ Tamże.

²⁴ Zestawiając przegląd organizacyjny rad w Okręgu Warszawa-Prawa Podmiejska, posłużyliśmy się następującymi materiałami i opracowaniami: B. Syzdek, PPR w Okręgu Warszawa-Prawa Podmiejska..., op. cit., s. 249—260; Sprawozdanie organizacyjne PPR Okręgu 3, bez daty, AZHP, 190/I-5, k. 8—9; oraz dokumentem publikowanym w niniejszym „Roczniku Mazowieckim”. Wykorzystano następujące relacje i wspomnienia: St. Dąbrowski, AZHP, 1171; St. Laskowski, AZHP, 7496; M. Michalski, AZHP, 8059; A. Tomczak, AZHP, 5996; St. Belchatowski, AZHP, 8832. Ze zbiorów AWKW wykorzystano wspomnienia i relacje: St. Pawlonki, A. Stelmaszczyka, J. Kalinowskiego, F. Mówiń-

ROZMIESZCZENIE KONSPIRACYJNYCH RAD NARODOWYCH NA MAZOWSZU I PODLASIU (STYCZEŃ 1944 - STYCZEŃ 1945)

Ryc. 5. Grupa członków konspiracyjnej Miejskiej Rady Narodowej w Pruszkowie. (Od prawej): Władysław Piątek „Dzięciol”, Waław Mańkowski „Drwal”, Waław Maliga „Jaksa”, Marcin Żyrek „Piasecki”, Edward Gospodarczyk „Robak”, Wincenty Kuciak, w którego mieszkaniu odbyło się inauguracyjne posiedzenie rady 5 marca 1944 r.

Jedną z pierwszych rad konspiracyjnych na Mazowszu powstała w styczniu w Rykach na powiat garwoliński. Na zebraniu w spółdzielni „Społem” przy ul. Żelechowskiej przewodniczącym został Urban Łysanowicz (bezpartyjny), jego zastępcą Janusz Wierusz-Kowalski (RPPS). Rada składała się z przedstawicieli PPR, RPPS, BCH i spółdzielców. Gminne i gromadzkie rady zostały powołane w Rososzu (Szczepan Piwoński), Kłoczewie (Stanisław Grudzień), Okrzei na gm. Zwadnik (Franciszek Stachurski), Jarczewie (Janiszek), Nowodworze (Franciszek Gągała), Uleżu (Henryk Kapusta), Brzezinach (Stefan Ożóg), Podobłociu, Korytnicy (Marian Kuchnio), Żelechowie (Przysysz), Baranowie (Czesław Osiński), Trojanowie (Waław Ożóg), Białkach, Gródku (Ignacy Kwit), Woli Gułowskiej (Mioduchowski). MRN istniała w mieście Rykach. W skład GRN weszło wielu członków PPR, BCH i bezpartyjnych chłopów. Po wyzwoleniu rady te przystąpiły do administrowania terenem i do organizowania milicji.

W pierwszych dniach lutego w warsztacie szewskim Mariana Woźniaka powstała PRN w Mińsku Maz., której przewodniczył Franciszek skiego, M. Liperta, St. Czajkowskiego, T. Konopki, H. Lewińskiej, S. Filipiaka, W. Sienkiewicza, W. Moskalika, J. Granztofa, W. Kameli.

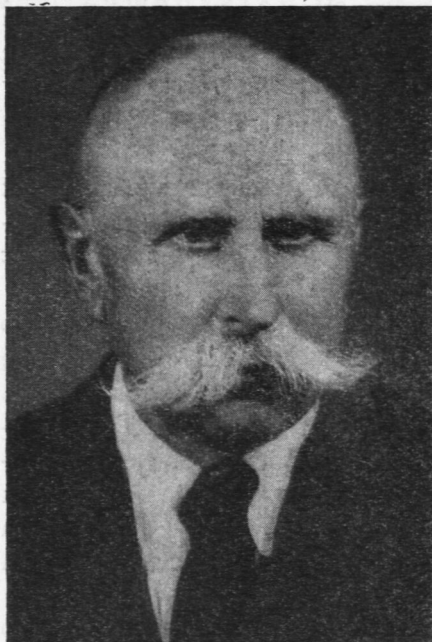
M ó w i ń s k i „Cichy” (PPR). Konspiracyjne GRN powołane zostały w Kołbieli, Mińsku, Cegłowie, Latowiczu i Stanisławowie. Jeszcze w styczniu zawiązała się konspiracyjna MRN w Rembertowie. Zebranie organizacyjne rady odbyło się w mieszkaniu M. Michalskiego przy ul. Sobieskiego 17. Przewodniczącym został literat Juliusz Wirski „Krze-siwo”, a jego zastępcą Michał Michalski „Sierp”, „Danton”.

W dzielnicy PPR Drewnica-Marki powstało kilka rad gminnych i miejskich. W samych Markach w styczniu powołana została GRN, która spełniała rolę rady miejskiej. Konspiracyjna MRN ukonstytuowała się 10 lutego 1944 r. w Wołominie, na czele której początkowo (do kwietnia) stanął Kazimierz P u r e k „Niezguła” (PPS), a następnie Mieczysław L i p e r t „Lis” (PPR). GRN powstała także w Pustelniku. Dnia 10 lutego ukonstytuowała się konspiracyjna PRN w Radzyminie. Posiedzenie odbyło się w domu Władysława K a l i n o w s k i e g o przy ul. Norwida 7a. Na przewodniczącego rady wybrano doświadczonego działacza robotniczego Pawła S t a n k i e w i c z a „Starego”. Rady gminne powołane zostały w Kobylce, Tłuszczu oraz na gminę Ząbki-Zielonka, której przewodniczył Stefan P a w ł o n k a „Dziobaty”. Także w lutym w mieszkaniu Czesława F i l i p i a k a utworzona została PRN z siedzibą w Legionowie dla prawobrzeżnej części pow. warszawskiego (obecnie pow. Nowy Dwór). Przewodniczącym został Stanisław C z a j k o w s k i „Adam” (PPR). W tym czasie powołane do życia zostały GRN w Wieliszewie (przewodniczący Wacław D u b s k i) i Starej Jabłonie (przewodniczył „Cygan” — nazwiska nie ustalono).

Następnie 12 marca 1944 r. powstała MRN w Wyszkanie, której przewodniczącym był Wacław B u c z y ń s k i „Tramwajarz”, a delegatami do rady wojewódzkiej byli: Aleksander T w a r d o w s k i „Heniek” i Stanisław L a s k o w s k i „Leśny”. Rady gminne utworzone zostały we wsiach: Brańszczyk, Kamieńczyk i Wola Mystkowska. Konspiracyjna MRN została powołana do życia także w Otwocku na zebraniu odbytym w mieszkaniu Stanisława B r z e z i ń s k i e g o „Staszka”. Sieć gminnych rad w prawobrzeżnej części woj. warszawskiego nie została dotychczas ostatecznie zbadana.

Latem 1944 r. rady konspiracyjne przystąpiły do bezpośrednich przygotowań do działalności po wyzwoleniu. Ruch tworzenia konspiracyjnych przedstawicielstw władzy ludowej ogarnął, choć w mniejszym stopniu, także Podlasie²⁵. W kwietniu 1944 r. w Trzciancu u Andrzeja S o c z e w k i powstała PRN na pow. siedlecki. Przewodniczącym jej

²⁵ Przegląd rad w Siedleckiem opracowano na podstawie: „Sprawozdanie z Siedleckiego”, PPR, bez daty, AZHP, 190/I-5, k. 13; relacji i wspomnień T. W e r e d y, AZHP, 6573; St. D o m i n i a k a - G ó r s k i e g o, AWKW; St. Z e m i s a, AWKW; M. K o m a r a, AWKW.

Ryc. 6. Michał Gwiazdowicz, przewodniczący konspiracyjnej Płockiej Woj. Rady Narodowej, działacz ludowy

Ryc. 7. Tablica na ścianie domu M. Zawadzkiej w Teodorowie pow. Płock, informująca, że 9 lipca 1944 r. powstała konspiracyjna Woj. Rada Narodowa Mazowsza północnego

został bezpartyjny nauczyciel Stanisław Dominiak-Górski „Szczerba”. W samych Siedlcach ukonstytuowała się również MRN. W sprawozdaniu PPR czytamy o powiecie siedleckim: „Nastawiliśmy się na tworzenie Rady Narodowej. Po tej linii rozmawiano z ludowcami i kierownikiem przysposobienia AK, który do tej sprawy ustosunkował się pozytywnie. Od roku czasu otrzymywał on naszą literaturę, tak że nie ma do niego żadnych zastrzeżeń. Cieszy się dość dobrą opinią jako człowiek uczynny i postępowy.

Praca organizacyjna idzie dość powoli z braku aktywu terenowego. Poruszanie się po terenie coraz trudniejsze. Po drogach przebiegają ciągłe patrole. Przez kilka dni dotarcie do Siedlec było niemożliwe. Niebawo popłoch wśród reakcji, a w masach radość. Spotkałem dużo chłopów, którzy się ogromnie cieszyli, że zbliża się koniec niewoli”²⁶.

Trudniejsza sytuacja była w pow. węgrowskim, gdzie założona została tylko jedna konspiracyjna GRN w Grębkowie. Z cytowanego wyżej sprawozdania dowiadujemy się: „Powiat węgrowski. Partyjny komitet

²⁶ „Sprawozdanie z Siedleckiego”, AZHP, 190/I-5, k. 13.

powiatowy, mający za zadanie zorganizowanie Rady Narodowej, nic w tym kierunku nie zrobił. Wytworzył natomiast paniczną atmosferę rozgłaszając, że jest dużo nazwisk na liście do aresztowania (...). Kiedy usłyszeli, że na powiecie są aresztowania, puciekali z domów i nic się nie udało zrobić”²⁷.

Ruch rad konspiracyjnych w połowie 1944 r. znalazł żywy oddźwięk na Mazowszu płockim²⁸. Płockie miało także swego delegata na pierwszym posiedzeniu KRN, był nim Leon Szparadowski, działacz ludowy, który złożył informacje o działalności politycznej okręgu.

Na ziemiach Mazowsza północnego, które Hitler włączył bezpośrednio do Rzeszy niemieckiej, tworzenie rad konspiracyjnych odbywało się w jeszcze trudniejszych warunkach aniżeli w dystrykcie warszawskim. Spotkania organizacyjne zaczęto zwoływać już od początku 1944 r. Przedstawiciele Komitetu Okręgowego PPR przeprowadzali rozmowy z działaczami Stronnictwa Ludowego, BCh, PPS i AK w sprawie ich udziału w radach konspiracyjnych. Rozmowy te nie przyniosły pożądaných efektów. Na wiosnę 1944 r. zawiązało się jednak kilka rad gminnych i powstawały załóżki rad powiatowych.

Pierwotnie termin posiedzenia WRN dla ziem woj. warszawskiego włączonych do Rzeszy oznaczono na kwiecień 1944 r. Rady w okręgu płockim organizowali: Jadwiga Ludwińska „Marta” i Marian Baryła „Bartek”, którzy przybyli na ten teren jako przedstawiciele KC PPR, Kazimierz German „Łysy”, sekretarz PPR KO Płock, Władysław Marchoń „Mazur” — dowódca okręgu płockiego, Jan Ptasieński „Wiarus”, Bolesław Stępniewski „Bolek”, Stanisław Wiśniewski „Cichy”, członkowie Komitetu Okręgowego PPR i inni. Z prośbą o objęcie stanowiska przewodniczącego zwrócono się do znanego, radykalnego działacza ludowego Michała Gwiazdowicza „Wujka” z Pęczcina pow. Ciechanów. Pierwsze posiedzenie WRN odbyło się 9 lipca 1944 r. w Teodorowie koło Starożreb pow. płocki w stodole

²⁷ Tamże.

²⁸ Konspiracyjne rady w Płocku odtworzono na podstawie: K. Gwiazdowicz, B. Kobuszewski, T. Kufel, Zarys genezy i niektóre formy działalności..., op. cit., s. 26—27; J. Ptasieński, Z mazowieckich pól, op. cit., s. 264—267; Synowie Ziemi Mazowieckiej, Warszawa 1947; Sprawozdanie z okręgu 18 „Marty” (J. Ludwińskiej) z 18 VII 1944, AZHP, 190/I-5, k. 68—69; Wykaz członków PRN w Sierpcu, AZHP, 193/II-19; Sprawozdanie KO PPR Płock za czas 15 III—15 V 1944, podpisane przez „Janka” (J. Ptasieńskiego), z 3 VI 1944; Protokół pierwszego posiedzenia KRN, AM ZHP, 1516, s. 44; informacja J. Ptasieńskiego o powstaniu WRN w Płocku, AWKW, sygn. 1/XVI/37. Ponadto wykorzystano relacje i wspomnienia: K. Germana, AZHP, 6926; F. Majdaka, AZHP, 8066; Wł. Mazura, AZHP, 8066; K. Pijanowskiego, AWKW; M. Gwiazdowicza, AWKW; B. Stępniewskiego, AWKW.

Marii Zawadzkiej. Po całodziennym posiedzeniu przewodniczącym został wybrany M. Gwiazdowicz, a wiceprzewodniczącym Bolesław Stępniewski „Bolek”, członek PPR, który reprezentował wówczas Związek Zawodowy Robotników Rolnych w Pułtusku. Członkami prezydium zostali: Mieczysław Bodalski „Mietek” (PPR Sierpc), Kazimierz German „Łysy” (PPR Sierpc), Jakub Krajewski „Kuba” (AL Płock),

Ryc. 8. Zabudowania w Teodorowie gm. Staroźreby pow. Płock, miejsce ukonstytuowania się konspiracyjnej Płockiej Wojewódzkiej Rady Narodowej

Jadwiga Ludwińska „Marta” (przedstawicielka KC PPR), Feliks Majdak „Felek” (PPR Płock), Lucjan Markowski „Czołg” (AL Sierpc), Władysław Marchoń „Mazur” (AL Płońsk) i Jan Ptasiński „Wiarus” (PPR Płońsk).

Sieć konspiracyjnych rad narodowych ogarnęła prawie wszystkie ośrodki Mazowsza płockiego. Pierwsze rady powiatowe zawiązały się w czerwcu 1944 r. w mieście i powiecie płockim. Na posiedzeniu w Woźnikach-Paklewach w zagrodzie Woji powstała PRN, której przewodniczył F. Majdak „Felek”. W październiku utworzona została w Płocku MRN, na czele której stanął Franciszek Kozłowski. W pow. płockim GRN powstały we wsiach: Biała, Bielino, Bielsk (Piotr Kaprowski), Bodzanów (Jan Małkiewicz), Brudzeń, Drobin, Lelice, Łubki, Majki, Mała Wieś (Fabianowicz), Miszewo Murowane, Rębowo, Rogozino, Staroźreby i Zagoty (Piotr Przygoda).

W końcu czerwca 1944 r. ukonstytuowała się konspiracyjna PRN w pow. sierpeckim (w stodole Leona Pejty w Skoczkwie), której przewodniczącym został Michał Paprocki ze Skoczkowa. Ponadto rady istniały we wszystkich gminach, a więc: w Białyszewie, Bieżuniu,

Gójsku, Zawidzu i Koziębrodach. W sprawozdaniu KO PPR czytamy: „Rada Powiatowa Sierpecka ma skład na poziomie (radnych 11), wchodzi wszystkie organizacje, przewodniczący ludowiec”²⁹.

1 sierpnia w Nowym Mieście powołana została do działania rada na pow. płoński. Przewodniczącym został b. członek SDKPiL i KPP Jan Ł o m o t „Dziadek”. Gminne rady powstały w 5 gminach: w Sochocinie, Naruszewie, Wychodźcu, Modzelach, Wójtach Zamościu oraz MRN w Płońsku. Rady miały także zawiązać się w dalszych gminach.

Pułtuska PRN została wybrana w połowie sierpnia w lasku koło wsi Piskornia. Jej przewodniczącym został Bronisław B r a l s k i z Piskorni, a jego zastępcą Adam S m o g o r z e w s k i z Trzepowa. Wcześniej, bo już w lipcu, utworzona została MRN w Pułtusk, której przewodniczył Stefan D ł u ż n i e w s k i. W Nasielsku przewodniczącym MRN był Ignacy P y z i ń s k i. Powołano także rady na gminy: Gołębie, Gzowo, Nasielsk, Serock i Zegrze.

Rada na powiat Lipno utworzona została 20 sierpnia w Wólce, przewodniczącym został Czesław K o l a n k i e w i c z. Na przełomie sierpnia i września powstała PRN na pow. rypiński na zebraniu w Okalewku, w stodole Władysława K a l i n o w s k i e g o. Przewodniczącym wybrany został Aleksander T e s k a z Zasad, a delegatem do WRN Władysław M o r a w s k i. Konspiracyjne GRN powstały w: Świedziebni, Okalewie, Rogowie, Szczutowie i Sadłowie.

W drugiej połowie września w domu M. Gwiazdowicza w Pęczcinie powołana została PRN pow. ciechanowskiego, której przewodniczącym wybrano Kazimierza P i j a n o w s k i e g o „Kazika”, „Radwana”. Rady gminne powstały w miejscowościach: Bartoły, Gołym, Młock, Nużewo, Ojrzeń (M i e r z e j e w s k i), Regimin (K r u p i ń s k i) i Sońsk; nie było ich tylko w trzech gminach (Grudusk, Opinogóra i Zalesie). Przewodniczącym MRN w Ciechanowie był Marian O p ł a t e k.

Jeszcze później utworzono PRN w Przasnyszu. Przewodniczącym jej został według jednostronnych, trudnych do zweryfikowania danych K r u p i ń s k i lub Józef O l z a k. Rady gminne bądź też ośrodki wpływów w końcu 1944 r. miały być w miejscowościach: Baranowo, Duczymin, Dzierzgowo (Dzieżgowo), Janowo, Jednorożec i Karwacz. Rady powiatowe nie istniały w Mławie i Makowie Maz. W pow. mławskim rady gminne miały się zawiązać w Ratowie i Sławęcinnie. Ponadto w powiecie makowskim miało istnieć kilka rad gminnych (Karniewo, Krasnosielc, Perzanowo, Płoniawy, Sielc, Sielun, Smrock i Sypniewo).

²⁹ Sprawozdanie okręgu 18 z 18 VII 1944, podpisane przez „Martę” (J. L u d w i ń s k ą). AZHP, 190/I-5, k. 68—69; Relacja B. Stępniewskiego z 5 II 1969, AWKW.

Wokół rad konspiracyjnych zaczął się skupiać ruch przedstawicielski robotników o charakterze związkowym. Robotnicy zakładów położonych wzdłuż linii kolejowej Warszawa—Żyrardów powoływali komitety fabryczne i tworzyli drużyny AL, których zadaniem była ochrona mienia państwowego. Dyskutowali również nad założeniami programowymi KRN.

W lutym 1944 r. powstał w Ursusie Komitet Fabryczny. W skład jego weszli przedstawiciele PPR, RPPS i inteligencji. Podporządkowały mu się oddziały AL i drużyna milicyjna RPPS. Komitet szczególnie troszczył się o to, by zabezpieczyć fabryki na wypadek ewakuacji i uniemożliwić wysadzenie hal fabrycznych w powietrze. Przystąpił także do wydawania własnego organu prasowego, jednak żaden egzemplarz się nie zachował³⁰. W zakładach „Ursus” zaczęto tworzyć w marcu 1944 r. komitety samoobrony. Dokumenty mówią o utworzeniu na terenie fabryki nie znanego bliżej Komitetu Współpracy z KRN³¹.

Międzypartyjny Komitet Fabryczny PPR i PPS w Ursusie odegrał dużą rolę po wyzwoleniu. W sprawozdaniu jego sekretarza Józefa Przemienieckiego czytamy: „Komitet Fabryczny z konspiracji po wkroczeniu Armii Czerwonej natychmiast znalazł się na terenie fabryki i zabezpieczył wszystko, co pozostało po okupantach. Dnia 26 stycznia 1945 r. odbyło się pierwsze posiedzenie Komitetu Fabrycznego, gdzie omówiono szereg najbardziej naglących spraw, jak: rejestrację robotników, wynagrodzenie, wyżywienie i dalszy zakres prac komitetu i zarządu (dyrekcji fabryki — *J. Cz. i B. D.*). Następnie zaznajomiono się z budżetem, utworzono straż fabryczną, uruchomiono stołówkę dla robotników. W toku kolejnych posiedzeń zapadły następujące uchwały: odbudowa fabryki, zwiezenie maszyn, zaaprowizowanie robotników i kwestia wypłat”³².

³⁰ „W kwietniu 1944 roku — wspomina Edward Przemieniecki — a więc na cztery miesiące przed powstaniem warszawskim, zaczęliśmy wydawać pismo pt. «Głos Ursusa». Było to poważne wydarzenie w życiu zakładów. W skład redakcji gazety wchodził towarzysze: Szafrąński, Ryszard Kleśniak i ja; z RPPS-u tow. Tadeusz Lipiec. Zebrania odbywaliśmy we Włochach w moim mieszkaniu. Na treść numeru składały się wiadomości polityczne — krajowe i zagraniczne, wiadomości z pola walk partyzanckich, z frontu i z życia zakładów. Kolportażem pisma zajmowali się członkowie redakcji, ZWM i członkowie partii. Przez cały okres okupacji przechowywałem u siebie aparat radiowy. Ułatwiało to nam orientację w sytuacji wewnętrznej i międzynarodowej. Wśród odważnych i ofiarnych kolporterów zapisali mi się w pamięci tow. Dobrzyński i Piotr Szelański. Ten ostatni zginął na posterunku. «Głos Ursusa», będący dowodem prężności naszej organizacji, docierał do robotników od Włoch do Żyrardowa”. E. Przemieniecki, *Głos w dyskusji, w: PPR na Mazowszu, Kurpiach i Podlasiu...*, op. cit., s. 216—217.

³¹ AZHP, 190/4-2.

³² AWKW, 23/VI/34. Akta KP Warszawskiego PPR.

W Żyrardowskiej fabryce Iniarskiej Rada Zakładowa (Komitet) zawiązała się w maju 1944 r.³³ W tym czasie w Żyrardowie zaczęły się odbudowywać związki zawodowe. Rozpoczęły działalność: Związek Włókienniczy (zwany Włóknistym)³⁴, Budowlany³⁵ i Skórzany³⁶. W Pruszkowskich Warsztatach Kolejowych już w styczniu 1944 r. prowadzono prace „celem odbudowania ZZK”³⁷. Podobna sytuacja istniała w hucie szklanej w Nieborowie³⁸.

W sierpniu 1944 r. w Zakładach Mechanicznych w Pruszkowie odbyło się pierwsze posiedzenie Komitetu Fabrycznego, które zorganizował H. Szafrąński. Komitet ten, ze względu na trudne warunki, a szczególnie dlatego, że Niemcy fabrykę tę wkrótce zamknęli i zaczęli wywozić, nie przejawiał większej działalności, ale po wyzwoleniu zajął się odbudową Zakładów Stowarzyszenia Mechaników w Pruszkowie (obecnie Zakłady im. 1 Maja)³⁹.

Ruch KRN czynnie poparli pruszkowscy kolejarze, którzy przy pomocy H. Szafrąńskiego powołali tzw. Koło Kolejarzy. Za ich przykładem poszli kolejarze Brwinowa, Szczęśliwic i Warszawy⁴⁰. Koło to skupiało aktyw związkowy, przede wszystkim członków PPR. Jego aktywistami m. in. byli: inż. Bąk „Wierzba”, Jan Szafrąński „Szczupak”, Bolesław Polak „Budzik”, „Czas”, Stanisław Stachacz „Wiktor”, Marian Turemko „Tadzik” i inni. Pierwsze zebranie organizacyjne koła ZZK odbyło się 30 lipca 1944 r. na Zamku w Warszawie w mieszkaniu Cetnera, malarza Pruszkowskich Warsztatów Kolejowych.

O dyferencjacji politycznej społeczeństwa świadczy przyjmowanie przez niektóre środowiska — dotychczas obojętne politycznie lub opowiadające się za obozem londyńskim — deklaracji popierających założenia programu KRN. W niektórych miejscowościach zacieśniała się także

³³ Wspomnienia A. Barzencowej „Anki”, AWKW. Do Rady Zakładowej wchodził: Anna Barzenc, Czerwiński, Julian Góralski, Leopold Kamiński, Jan Marcinkowski, Franciszek Mikołajewski i inni.

³⁴ Do zarządu tego związku weszli: Anna Barzenc, Ludwik Jodłowski, Janina Majchrzak, Stanisława Miśkiewicz i inni.

³⁵ Do Związku Budowlanego należeli: Franciszek Relik, Antoni Węzowski i inni.

³⁶ W Skórzanym Związku byli: Kazimierz Iwanek, Stanisław Kostrzewski, Antoni Szymańczak.

³⁷ Sprawozdanie z OK 2 (Obw. I), AZHP, 190/I-5, k. 1 za okres 13—20 I 1944 r.

³⁸ AZHP, 190/I-5, k. 1 i 45. Sprawozdanie za luty 1944 z 28 II 1944 r., podpisane przez sekretarza okręgu „Ireneę” (W. Adamkiewicz).

³⁹ Notki wspomnieniowe F. Knapa i M. Roszkowskiego, AWKW. W posiedzeniu KF brali udział: Jan Ciesielski (PPR), Teodor Hajdrych „Karol” (PPR), Feliks Knap „Józek” (PPR), Waclaw Maliga „Jaksa” (PPR), Stanisław Nietrzebko „Wacusz” (PPR) i Zygmunt Szczepański (RPPS).

⁴⁰ Relacja St. Stachacza z 29 IV 1964 r. i B. Polaka z 15 XII 1968 r.

współpraca z dołowymi ogniwami BCh i AK; dochodziło nawet do organizowania wspólnych akcji zbrojnych⁴¹.

Pomyślne wyniki w budownictwie rad, rozwoju AL oraz rozszerzenie się wpływów PPR i ZWM wśród młodzieży wywołało ostre ataki prawicy społecznej. Krajową Radę Narodową nazywano „agenturą Moskwy” i przestrzegano, że każdy współpracujący z KRN znajdzie się „poza nawiasem polskiego świata niepodległościowego”⁴². Dla stworzenia przeciwwagi politycznej dla KRN rząd londyński utworzył 9 stycznia 1944 r. Radę Jedności Narodu, która miała być elementem konsolidującym obóz londyński. Nadziei tych jednak rada nie spełniła. W warunkach postępującego rozbitcia politycznego obozu burżuazyjnego ważkim czynnikiem konsolidującym różne partie i ugrupowania tego obozu była wrogość i obawa przed siłami rewolucji, strach przed ZSRR.

Mimo tego silnego przeciwdziałania ruch konspiracyjnych rad na obszarze Mazowsza osiągnął poważne rezultaty. Na ziemi mazowieckiej zawiązały się łącznie 2 rady wojewódzkie, 16 konspiracyjnych rad powiatowych, około 19 rad miejskich i ponad 120 gminnych, wiejskich i osiedlowych. Na większości obecnego terenu woj. warszawskiego powstały konspiracyjne załączki władzy ludowej, w skład których wchodził przedstawiciele PPR, RPPS, BCh, SL „Wola Ludu”, związków zawodowych i bezpartyjni. Załączona do niniejszego artykułu mapa obrazuje rozmieszczenie rad konspiracyjnych. Znamienne jest to, iż na bezpośrednim zapleczu Warszawy (pow. warszawski, grójecki), gdzie zwłaszcza od lata 1944 r. stacjonowało wiele frontowych jednostek niemieckich, poza radami miejskimi Linii Przemysłowej rady się nie rozwijały. Dopiero w dalszych powiatach — łowickim, skierniewickim i rawskim — sieć rad była gęstsza. Na prawym brzegu Wisły ruch ich tworzenia był słabszy. Skupiska rad konspiracyjnych znajdowały się w podwarszawskim rejonie Marki—Radzymin—Legionowo i w terenie wiejskim we wsiach na pograniczu powiatów garwolińskiego i puławskiego (nad rzeką Wieprzem).

Na terenach północnego Mazowsza rady konspiracyjne ogarniały zwłaszcza jego część południowo-zachodnią. Nie dotarły na Kurpiowszczyznę, a także (częściowo) w rejon ziemi zawkrzeńskiej. Nie powstawały także na Podlasiu (z wyjątkiem Siedlec).

Natychmiast po wyzwoleniu wychodziły one z konspiracji, dokooptowywały dalszych przedstawicieli i podejmowały pracę nad budową zrębów władzy ludowej⁴³. W lecie 1944 r. po wyzwoleniu spod okupacji

⁴¹ Por. np. St. Mierzejewski, *Walka Polskiej Partii Robotniczej...*, op. cit., s. 99—100.

⁴² Zob. „Głos Warszawy” nr 6 z 18 I 1944; tamże, nr 47 z 20 VI 1944.

⁴³ Tak np. dnia 8 I i następnie 26 tego miesiąca 1945 r. zebrała się MRN w Żyrardowie. Do trzonu działaczy „z konspiracji dokooptowano przedstawicieli PPR,

niemieckiej prawobrzeżnych powiatów województwa w Mińsku Maz. działała Wojewódzka Rada Narodowa dla terenów wyzwolonych. Na posiedzeniu 6 sierpnia 1944 r. dokonano wyboru prezydium, któremu przewodniczył Jerzy Skarżyński — członek PPR, a jego zastępcami byli Karol Kurpiewski — członek SL, i Leon Miernik z PPS. Rada ta działała i istniała do lutego 1945 r.⁴⁴

Po wyzwoleniu lewobrzeżnej części woj. warszawskiego w Pruszkowie zaczęła od 18 stycznia urządować i organizować władze Wojewódzka Rada, złożona z delegatów z konspiracji, którym przewodniczył H. Szafranski. Ostatecznie ukonstytuowała się ta WRN 26 stycznia, kiedy rozszerzono jej skład⁴⁵. Na to posiedzenie przybyli Władysław Gomułka „Wiesław”, Bolesław Rumiński, który został Pełnomocnikiem Rządu na woj. warszawskie, i wicepremier, ludowiec, Stanisław Janusz⁴⁶.

Po przesunięciu się frontu daleko na zachód stanął m.in. problem integracji tych rad, scalenia całego organizmu województwa dla dobra odbudowy, umocnienia wspólnym wysiłkiem aparatu władzy ludowej i przeprowadzenia podstawowych reform społecznych. W tym celu zwołano 25 lutego 1945 r. do Pruszkowa zgromadzenie członków trzech wojewódzkich oraz przedstawicieli powiatowych i miejskich rad narodowych⁴⁷. Posiedzenie otworzył H. Szafranski. Następnie dokonano wyboru odpowiednich komisji i prezydium rady. Przez aklamację do prezydium zostali wybrani: Eugeniusz Kembrowski z PPS, jako przewodniczący, Stefan Einkenkiel-Kamiński z SD, jako wiceprzewodniczący, i członkowie: H. Szafranski, J. Skarżyński, Mieczysław Lipert — wszyscy z PPR.

Następnie przewodniczący trzech rad wojewódzkich złożyli sprawozdanie z działalności⁴⁸. H. Szafranski przedstawił sytuację ekonomiczną lewobrzeżnej części województwa: „...stan organizacji straszliwy — referował — brak zapasów, robotnik nie ma sił pracować”. Mówił jednocześnie o osiągnięciach i entuzjazmie robotników Żyrardowa, Pruszkowa czy Ursusa, którzy w ciągu paru dni w zdewastowanych fabrykach

---

PPS, SD, ZWM, Związków Zawodowych, spółdzielczości, inteligencji pracującej”. AZHP, 193/I-1.

⁴⁴ Sprawozdanie miesięczne Wojewódzkiej Rady Narodowej z 1944 r. AWKW, 1/XVI/37, publikowane w: „Biuletyn Historyczny” nr 4 (1964), s. 65—74.

⁴⁵ AZHP, 193/I-1.

⁴⁶ Wspomnienia F. Biedrzyckiego, AWKW.

⁴⁷ Sprawozdanie z posiedzenia Wojewódzkiej Rady Narodowej z 25 II 1945, AWKW, 1/XII-37; „Głos Żyrardowa” nr 5 z 7 III 1945.

⁴⁸ Por. J. Kazimierski, Powstanie i działalność rad narodowych, władz administracyjnych i samorządowych w woj. warszawskim w latach 1944—1949, „Rocznik Mazowiecki”, t. I (1967), s. 111—112; B. Dymek, Pierwsza sesja, „Trybuna Mazowiecka” nr 47 z 25 II 1965.

zdążyli uruchomić niektóre działy. Doniósł także, że we wszystkich powiatach utworzono rady narodowe. J. Skarżyński omówił trudności, z jakimi borykała się Mińska Wojewódzka Rada Narodowa. Przedstawił także osiągnięcia, problemy związane z reformą rolną i odbudową. B. Stępniewski, wiceprzewodniczący WRN w Płocku, scharakteryzował działalność tej rady i podkreślił trudności, w jakich znalazła się ludność powiatów przyfrontowych: Pułtuska i Makowa, a które zostały zniszczone w około 90%. Sprawozdanie z działalności Wojewódzkiego Urzędu złożył wojewoda Stanisław M a z u r.

Na podstawie dekretu KRN z 21 sierpnia 1944 r. zostały powołane urzędy wojewodów, starostów i wójtów. Rady natomiast zachowały polityczną i społeczną kontrolę nad ich działalnością. Stan ten trwał do 1950 r., do czasu unifikacji władzy terenowej w formie jednolitych prezydiów rad narodowych, które miały sprawować nie tylko funkcje kontrolne, ale i funkcje rzeczywistych gospodarzy terenu.

Na posiedzeniu pruszkowskim radni krytykowali Urząd Wojewódzki za słabą pracę poszczególnych wydziałów, co jednak po części wynikało z obiektywnych trudności, jak chociażby z braku komunikacji lub braku kadr fachowych.

W dyskusji zabierali głos. m. in. Magdalena Treblińska — I sekretarz WKW PPR, Franciszek Mówiński — kierownik wydziału aprowizacyjnego Urzędu Wojewódzkiego, członek MRN w Żyrardowie — Franciszek Biedrzycki, sekretarz KW PPS, Tadeusz Lipiec, Antoni Kamiński, członek władz wojewódzkich PPS, Stanisław Jurkowski z wojewódzkiego zarządu SL i Krystyna Konwerska, pełnomocnik do spraw reformy rolnej na woj. warszawskie. Przemawiał Pełnomocnik Rządu na woj. warszawskie Bolesław Rumiński i inni. Pozdrowienia przekazał przedstawiciel Białoruskiej Republiki Radzieckiej, płk Babkin. Wszyscy dyskutanci mówili z troską o trudnościach aprowizacyjnych, zadaniach terenowych ogniw władzy, o reformie rolnej, o obsianiu jak największych połaci ziemi, odbudowie. Nad wszystkim jednak górował problem aprowizacji, zapewnienie „300 g chleba dziennie człowiekowi pracującemu”.

W uchwalonej rezolucji wypowiedziano się za przyjęciem rezygnacji wojewody Mazura i wysunięto na to stanowisko działacza ludowego — M. Gwiazdowicza. Dokonano połączenia rad i wyboru około 100 radnych oraz wypowiedziano się za reorganizacją Urzędu Wojewódzkiego, którego siedzibę miano przenieść z Otwocka do Pruszkowa. Rada wystąpiła o udzielenie pomocy materialnej szczególnie zniszczonym powiatom, tj. makowskiemu i pułtuskiemu. Doniosłe znaczenie opisanego wydarzenia polega na tym, iż była to pierwsza sesja Wojewódzkiej Rady Narodowej, na której wytyczono dalszy kierunek działania. W wyniku

postanowień sesji zostały utworzone m. in. granice woj. warszawskiego, które nie uległy już później zasadniczym zmianom.

Utworzenie jednolitej WRN zamknęło w zasadzie pierwszy etap kształtowania się rad w województwie i walki o Polskę Ludową. W tym okresie uruchomiono kilka zakładów pracy, tempo podziału ziemi obszar niczej wyraźnie się przyspieszyło, okrzepła także PPR i zbudowany został aparat partyjny. PPR liczyła ponad 26 tys.⁴⁹

Powoli odbudowywały się z gruzów zakłady pracy. Jak w latach okupacji peperowcy stali w pierwszych szeregach walczących z okupantem, tak po wyzwoleniu pierwsi stanęli do odbudowy. Już w lutym 1945 r. Zakłady Żyrardowskie zatrudniały 1750 robotników, spośród których ok. 300 zapisało się do PPR.

Zgromadzenie trzech wojewódzkich rad narodowych, na którym powołano jednolitą Warszawską Wojewódzką Radę Narodową, było doniosłym wydarzeniem w woj. warszawskim. Tym samym zamknięty został ostatni okres powstawania i krystalizowania się aparatu władzy ludowej. Przesądzono również kształt terytorialny tego województwa. Nastąpił okres odbudowy zniszczonego województwa, umacniania zdobytcy władzy ludowej. Polska Partia Robotnicza i skupione wokół niej siły ludowodemokratyczne utworzyły dość gęstą sieć konspiracyjnych rad narodowych, co miało doniosłe znaczenie dla przyszłej działalności aparatu władzy ludowej w wyzwolonej Polsce.

DOKUMENTY KONSPIRACYJNYCH RAD NARODOWYCH Z TERENU WOJ. WARSZAWSKIEGO (styczeń 1944—styczeń 1945)

Publikujemy w zasadzie wszystkie dotychczas znane dokumenty konspiracyjnych rad narodowych z Mazowsza, z wyjątkiem kilku przekazów o treści powtarzającej się.

Materiałów archiwalnych zachowało się niedużo, ze względu na warunki konspiracji wytwarzano tylko stosunkowo najpotrzebniejsze dokumenty, wśród których najliczniej są reprezentowane deklaracje i rezolucje oraz odezwy.

W Archiwum Zakładu Historii Partii przy KC PZPR znajdują się protokoły posiedzeń i sprawozdania oraz ókólniki WRN Woj. Warszawskiego, oświadczenia przedstawicieli poszczególnych rad terenowych, protokoły posiedzeń komitetów fabrycznych, a także ściśle zespolonego z radami ruchu zawodowego (kolejarzy).

W zbiorach Muzeum Historii Polskiego Ruchu Rewolucyjnego w Warszawie przechowywana jest interesująca kolekcja dokumentów konspiracyjnych rad z te-

⁴⁹ W tym pow. Błonie miał 1820 członków, Grójec — 1000, Pruszków — 468, warszawski — 2126; Sprawozdanie Warszawskiego Wojewódzkiego Komitetu PPR za styczeń i luty 1945, AZHP, 293, drukowane w: „Biuletyn Historyczny WKW PZPR” nr 3 (1964), s. 46.

renu woj. warszawskiego włączonego w skład Generalnego Gubernatorstwa, odnaleziona przy remoncie jednego z domów w Międzyzlesiu¹. Są to dokumenty nieznanego działacza WRN, który miał również rozeznanie w lewicowym ruchu socjalistycznym, ponieważ gromadził także wydawnictwa RPPS i PAL. Kolekcja ta zawiera instrukcje, okólniki i protokoły posiedzeń WRN, MRN w Pruszkowie, Komitetu Fabrycznego w „Ursusie”, Koła Robotniczego KRN, Koła Kolejarzy w Warsztatach Kolejowych, instrukcje i inne.

Ponadto w ówczesnej prasie, a zwłaszcza w „Informatorze Krajowej Rady Narodowej”, znajdujemy ogólne sprawozdania z niektórych posiedzeń i rezolucje. W „Głosie Mazowsza”, wydawanym przez KO PPR w Płocku, opublikowane zostały odezwy i artykuły związane z powstaniem i działalnością rad konspiracyjnych Mazowsza północnego.

Akta rad powstałych po wyzwoleniu przechowuje Archiwum Zakładu Historii Partii, Archiwum Warszawskiego Komitetu Wojewódzkiego i Państwowe Archiwum m. st. Warszawy i Województwa Warszawskiego oraz jego oddziały terenowe.

Dokumenty publikowane w niniejszym zbiorze opracowano zgodnie z ogólnie stosowanymi zasadami archeograficznymi.

Teksty przekazów podano zasadniczo w całości. Przypadki pominięcia fragmentów niektórych przekazów związane są przede wszystkim z powtórzeniami w innych dokumentach. Miejsca opuszczone w tekście zaznaczono za pomocą znaku: — (dwa myślniki), ponadto w przypisach tekstowych wyjaśniono przyczynę dokonanych opuszczeń.

W wypadku nieczytelności pewnych miejsc zasygnalizowano to znakiem: — — — (trzy myślniki) oraz odpowiednim przypisem tekstowym (literowym).

Przy publikacji dokumentów zastosowano układ chronologiczny, przyjmując za podstawę datę wystawienia przekazu, a nie datę wydarzenia, o którym dokument informuje. W materiałach prasowych przyjęto datę numeru pisma, w którym informacja ukazała się. Każdy przekaz źródłowy potraktowano jako odrębną jednostkę wydawniczą i zaopatrzone w nagłówek. Nagłówek ten obejmuje: nadany przez autorów opracowania numer porządkowy, datę i miejsce wystawienia dokumentu, charakter przekazu oraz regest, który zawiera właściwą treść nagłówka. Kiedy regest odpowiada tytułowi nadanemu przez wystawcę, jest ujęty w cudzysłów.

Pod tekstem każdego przekazu zamieszczono legendę zawierającą informację o formie zewnętrznej (druk, maszynopis itp.) oraz miejsce jego przechowania wraz z podaniem sygnatury archiwalnej.

Dokumenty zaopatrzone w niezbędne przypisy tekstowe i rzeczowe. Przypisy tekstowe służą przede wszystkim do objaśnień niezrozumiałych w nim miejsc, podania innych jego wersji. Przypisy rzeczowe oznaczono cyframi arabskimi. Zawierają one wiadomości uzupełniające, informacje o organizatorach konspiracyjnych rad. Sprostowano także niezgodne z rzeczywistością informacje o konkretnych faktach.

Natomiast w przypisach nie ustosunkowano się do ocen zawartych w publikowanych przekazach, nawet wtedy, jeśli zawierają zbyt przejawione oceny polityczne.

Ujednolicono także pisownię według obowiązujących obecnie zasad. Zachowano wszystkie osobliwości językowe i stylistyczne. Bez dodatkowego omówienia poprawiono w tekście drobne błędy. W razie konieczności uzupełnienia tekstu braku-

¹ Dokumenty znalezione w Międzyzlesiu, przy ul. Dąbrowskiego 10, do zbiorów muzealnych przekazał ob. Albiński.

jącymi dla jego zrozumienia słowami, sylabami interpolacje ujęto w nawiasy kwadratowe: [.].

Większość dokumentów nie była nigdzie dotąd publikowana.

Będziemy wdzięczni wszystkim tym, którzy nadeślą swoje uwagi i ewentualne sprostowania.

Dokumenty opracowano w Archiwum WKW PZPR.

Nr 1

1944, styczeń 5, Mińsk Mazowiecki. — Rezolucja Powiatowej Rady Narodowej.

Powiatowa Rada Narodowa w Mińsku, zebrana w dniu 5 stycznia 1944 r.¹, powzięła następującą rezolucję:

Jednomyślnie potępiamy izolacyjną politykę sanacyjno-ozonowego pseudorządu londyńskiego, wybranego na podstawie konstytucji elitarnej z 1935 r. i z entuzjazmem witamy Krajową Radę Narodową, prawdziwą reprezentację narodu polskiego.

Potępiamy dotychczasową działalność reakcji miejscowej, działającej według dyrektyw rządu Mikołajczyka, polegającą na bierności i na podniecaniu do walki partyjnej.

Przyrzekamy, iż podporządkujemy się wszelkim rozkazom i poczynaniom Krajowej Rady Narodowej, i gotowi jesteśmy walczyć na śmierć i życie z bestialską hordą germańską do ostatniej kropli krwi.

Gładki ², Cichy ³, Kora ⁴, Kazik ⁵.

Oryginał, maszynopis.
AZHP, 193/II-14, k. 6.

¹ Inauguracyjne posiedzenie odbyło się prawdopodobnie w mieszkaniu Mariana Woźniaka przy dawnej ul. Piłsudskiego.

² Nazwisko nie ustalone, prawdopodobnie Józef Rzyśko.

³ Franciszek Mówiński.

⁴ Jan Pokorski.

⁵ Julian Lisowski.

W późniejszym okresie w skład Powiatowej Rady Narodowej w Mińsku Maz. zostali dokooptowani: Andrzej Bakuła, Antoni Jachacy, Feliks Łopacki, Waleria Pyżuk, Jerzy Skarżyński, Marian Woźniak, Bolesław Zgódko oraz prawdopodobnie: Jan Czerwiński, Stanisław Jurkowski, Jan Kuchta, Jan Pietrak, Stanisław Wysokiński i inni.

Nr 2

1944, styczeń 16, Warszawa. — „Protokół pierwszego plenarnego posiedzenia Okręgowej Rady Narodowej (prawego brzegu Wisły)”.

Dnia 16 I 1944 r. odbyło się w Warszawie pierwsze plenarne posiedzenie Okręgowej Rady Narodowej (prawego brzegu Wisły). O godzinie 8-ej zagał posiedzenie ob. Topolski ¹, stwierdzając obecność 5 obywateli oraz nieobecność 3. Obecni obywatele: Topolski, Kazik ², Cichy ³, Leśny ⁴ i Żołnierz ⁵, nieobecni z różnych przyczyn: obyw. z Dębłina, z Ostrowi i Radzymina. Na przewodniczącego został wybrany ob. Topolski, sekretarzem ob. Cichy. Przewodniczący podał następujący porządek obrad: 1) Zagajenie, wybór przewodniczącego i sekretarza, 2) referat o przyczynach

powstania KRN, 3) przemówienia w związku z referatem, 4) omówienie i przyjęcie statutu, 5) wybór 2 członków do prezydium Okręgowej Rady Narodowej, 6) wolne wnioski, 7) zakończenie.

Porządek obrad przyjęto, po czym przewodniczący zreferował przyczyny powstania KRN — a.

I. (...) Okręgowa Rada Narodowa potępia działalność rządu londyńskiego i z radością wita powstanie KRN — reprezentanta narodu.

II. W przemówieniach w związku z referatem zabrał głos ob. Leśny i ob. Kazik. Omówiono, jak ustosunkował się rząd londyński w związku z podpisaniem paktu współpracy Czech i ZSRR.

III. Przewodniczący przedstawił i omówił statut KRN.

1) Krajowa Rada Narodowa sprawuje władzę w kraju przy pomocy wojewódzkich, powiatowych, miejskich i gminnych rad narodowych. Platforma działania rad nar[odowych] ilościowo nie jest określona, jest zależna od akcesu. Rada nar[odowa] składa się z przedstawicieli wszystkich demokratycznych organizacji z danego terenu oraz z osób cieszących się zaufaniem.

2) Naczelnym zadaniem KRN jest zmobilizowanie wszystkich sił narodu do walki z bestią hitlerowską. W tym celu zostaje powołana Armia Ludowa. KRN zwróciła się z prośbą do państw sprzymierzonych o broń.

3) Finanse czerpie KRN z dobrowolnych składek i zbiórek od ludzi zamożnych oraz jako prawowita reprezentacja narodu ma prawo zaciągania pożyczek za granicą.

Vb. Z kolei nastąpiły wybory do prezydium Okr[ęgowej] Rady Nar[odowej]. Jako kandydaci zostali podani obywatele Kazik i Cichy, którzy wybrani kandydatury swe przyjęli.

VI. W wolnych wnioskach omówiono warunki dalszej pracy.

VII. Na zakończenie przewodniczący życzył zebrany jak najowocniejszej pracy dla dobra społeczeństwa i wolności.

Posiedzenie zakończono o godz. 13-ej.

Warszawa, dnia 16 stycznia 1944 r.

Przewodniczący:

Sekretarz:

(—) c Topolski

Cichy

(Korzycki Antoni) c

Odpis, maszynops.

AZHP, 193/II-14.

a Opuszczono ogólne sformułowania dotyczące motywów działania Krajowej Rady Narodowej.

b Tak w tekście.

c-c Dopisane odręcznie, prawdopodobnie w okresie późniejszym.

1 Pseudonim Antoniego Korzyckiego — członka Krajowej Rady Narodowej, działacza SL „Wola Ludu”.

2 Pseudonim Juliana Lisowskiego, działacza PPR, członka Komitetu Okręgowego PPR Warszawa-Prawa Podmiejska.

3 Pseudonim Franciszka Mówińskiego, działacza PPR w Mińsku Mazowieckim i w Węgrowie.

4 Pseudonim Stanisława Laskowskiego, członka dowództwa Armii Ludowej Okręgu Warszawa-Prawa Podmiejska.

5 Prawdopodobnie chodzi o Aleksandra Twardowskiego, członka dzielnicowego dowództwa AL w Wyszakowie.

Nr 3

1944, styczeń 28 [Włochy]. — Projekt deklaracji przedstawiciela Polskiej Partii Robotniczej, Grzegorza Wojciechowskiego, przygotowanej na inauguracyjne posiedzenie konspiracyjnej Wojewódzkiej Rady Narodowej.

Polska Partia Robotnicza, w której imieniu tu zgłaszam udział w budowie i pracach Krajowej Rady Narodowej, jest jedną z grup inicjatywnych tego doniosłego czynu zjednoczenia polskich sił społecznych do ostatecznej walki z okupantem i do położenia zdrowych podwalin pod gmach przyszłego Państwa Polskiego.

Chwila, która zastaje nas przy tym akcie, jest aż nadto późna. Nie nasza w tym jednak wina. PPR od chwili swego powstania stanęła do nieublaganej walki z wrogiem hitlerowskim, wprowadzając w czyn wszystkie głoszone przez siebie hasła: przez sabotaż, dywersję, partyzantkę, aż do ostatecznego powstania narodowego. Określiiliśmy jasno, szczerze i dobitnie cel naszej walki. Jest nią Wolna, Niepodległa a Demokratyczna Polska. Jesteśmy na tej drodze, po której kroczył ku wolności lud polski w roku 1918. Wówczas nie doszedł on ku tej Polsce, o którą przez półtora wieku bohatersko krwawił. Dzisiaj my, mimo że walczymy w okolicznościach, o jakich się ludziom najciemniejszych epok dziejowych nie śniło, a może właśnie dlatego, my do tej Polski dojść musimy.

W tej chwili, gdy w kraju walczą oddziały partyzanckie rosnące w jedną Armię Ludową, gdy od wschodu przebijają się ku nam walczące ramię w ramię z Czerwoną Armią dywizyjony Kościuszki i Dąbrowskiego, gdy w codziennej walce na zachodzie stoją nasi lotnicy i marynarze — mnogie tysiące doskonale wyćwiczonego żołnierza polskiego stoją z napiętymi do ostateczności nerwami w różnych miejscach globu ziemskiego, w dyspozycji reakcyjnego rządu emigracyjnego.

Rząd emigracyjny rozkazu do walki ani w kraju, ani za granicą nie daje. I tu kadry młodzieży polskiej zorganizowane w Armii Krajowej szkoli się wojskowo nie przeciw okupantowi, nie przeciw bestii hitlerowskiej. Lud polski ma dość tej polityki awanturniczej nieodpowiedzialnych reakcyjnych bankrutów. I oto powołanie rad narodowych jest tego widowym objawem.

Na ludności województwa warszawskiego ciąży obowiązek specjalnego przodownictwa w walce o ojczyznę, tu skupione są największe masy ruchu demokratycznego, zorganizowanych i głęboko świadomych robotników, chłopów i inteligencji pracującej.

Widząc tedy w radach narodowych tę platformę demokratycznej współpracy i demokratycznego kierownictwa polityczno-wojskowego wewnątrz i na zewnątrz kraju, ślubuję w imieniu mojej organizacji współudział we wszelkich poczynaniach rady, tak zbrojnych jak i politycznych, gdyż obywatele wchodzący w skład tego przedstawicielstwa demokracji polskiej posiadają całkowite zaufanie narodu.

Niech żyje demokratyczny sojusz robotników, chłopów i inteligencji pracującej!

Niech żyje Armia Ludowa!

Niech żyje Wolna, Suwerenna Polska Ludowa! ^a

Odpis, maszynopis.

AZHP, 193/II-14, k. 17.

^a Pod tekstem dokumentu znajduje się odręczny podpis: „Wojtek”, informacja: „Wojciechowski, Włochy”, oraz dopisek: „Z powodu aresztowania nie doszło do skutku”.

Nr 4

1944, styczeń (Warszawa?). — Projekt oświadczenia przedstawiciela Gwardii Ludowej Okręgu Warszawa-Lewa Podmiejska, Jerzego Lewandowskiego „Bruzdy”, na inauguracyjnym posiedzeniu konspiracyjnej Wojewódzkiej Rady Narodowej.

Jako przedstawiciel Gwardii Ludowej oświadczam, co następuje:¹

Powołani do życia przez Polską Partię Robotniczą, stanęliśmy przed dwoma laty do walki o wyzwolenie Ojczyzny naszej. Stanęliśmy w karnych szeregach, nie bacząc na naszą przynależność polityczną, ożywieli jednym duchem — duchem walki o Polskę. Nie trzymaliśmy broni u nogi. Często nie mieliśmy jej wcale i ciężko krwią własną zdobywać musieliśmy ją na wrogu. Polała się ta krew nasza obficie, ale w twardej walce ząb za ząb, w twardym boju, w którym okupant krwawił stokroć więcej, gdzie transport jego był niszczone, aparat administracyjny burzony, zamierzenia krzyżowane. Nie pod murami kamienic warszawskich rozstrzeliwani, ale w polu ginęliśmy, w ogniu karabinów i granatów. Obfity plon wydawała nasza walka i była podnięta dla innych i chowała młodzież w tradycjach walk o wyzwolenie.

Dzisiaj zbliżamy się do zwycięskiego końca. Wspomagani walką dywizji polskich w ZSRR, walką lotników i marynarzy polskich u boku Anglii i Stanów Zjednoczonych, już widzimy odradzającą się Wolną i Niepodległą Polskę. Żołnierz nie politykuje, ale walczy, jednak musi być świadomym obywatelem i wiedzieć, o co walczy. My walczyliśmy o Polskę nową, o Polskę sprawiedliwości społecznej, o Polskę — matkę dla wszystkich swoich synów. Wiemy dobrze, że walkę naszą poprą tylko ci, którzy nie chcą stać młodzieży z bronią u nogi, ale ci, którzy już teraz nas do niej wzywają. Dlatego oddajemy się z ochotą pod rozkazy Krajowej Rady Narodowej, wyrazicielki całej aktywnej części społeczeństwa polskiego, która skupiła pod swoimi sztandarami wszystko, co w Polsce chce wolności, sprawiedliwości i ładu społecznego.

Składamy żołnierskie przyrzeczenie posłuszeństwa jej i jej przedstawicielce na terenie województwa warszawskiego — Wojewódzkiej Radzie Narodowej^a.

Odpis, maszynopis.
AZHP, 193/II-14, k. 18.

^a Pod tekstem oświadczenia umieszczony został odręczny dopisek: „Kpt. «Bruzda», gimnazjalny nauczyciel z Grójca, zginął w walce z żandarmerią we Włochach dn. 28 I 1944”. Informacje te zawierają nieścisłe dane, ponieważ J. Lewandowski nie uczył w Grójcu, ale w Mogielnicy, nie zginął w walce z żandarmerią, lecz zamordowany został przez ludzi z organizacji „Miecz i Plug”.

¹ Projekt oświadczenia przygotowany przez szefa sztabu Armii Ludowej Okręgu Warszawa-Lewa Podmiejska, organizatora konspiracyjnej Wojewódzkiej Rady Narodowej, kpt. GL Jerzego Lewandowskiego ur. 23 IV 1895 r., byłego nauczyciela gimnazjum, działacza ludowego współpracującego z „Zaraniem” i następnie PSL „Wyzwolenie” i „Wici”. „Bruzda” w latach okupacji początkowo był oficerem ZWZ. Zamordowany skrytobójczo we Włochach wraz z komunistą Marianem Gradowskim, działaczem PPR w nocy z 22 na 23 stycznia 1944 r., na parę dni przed planowanym posiedzeniem konspiracyjnej Rady Wojewódzkiej. Z powodu śmierci J. Lewandowskiego posiedzenie zostało odłożone. Nie wiadomo, czy przygotowane oświadczenie zgłosił w imieniu AL ktoś inny.

Nr 5

1944, luty 1, Kołbiel pow. Mińsk Mazowiecki. — Informacja o inauguracyjnym posiedzeniu Gminnej Rady Narodowej.

Dnia 1 lutego 1944 r. odbyło się posiedzenie Krajowej Rady Narodowej gminy Kołbiel.

Przewodniczący tej rady, obywatel Kazik¹, podał następujący porządek obrad:

1) Zagajenie i wybór przewodniczącego i sekretarza.

2) Zostali wybrani: na przewodniczącego obywatel Kazik, sekretarz obywatel Bimber².

3) Referat o przyczynach powstania Krajowej Rady Narodowej.

4) Omówienie i przyjęcie rezolucji Krajowej Rady Narodowej.

5) Wybór jednego przedstawiciela do Krajowej Rady Narodowej powiatowej^a.

6) Wolne wnioski.

7) Zakończenie obrad.

Po wygłoszeniu referatu przez obywatela Kazika o Krajowej Radzie Narodowej — Rada Narodowa Krajowa gminy Kołbiel omówiła^b.

1) Nie uznaje rządu emigracyjnego w Londynie.

2) Natomiast uznaje Radę Narodową Krajową.

3) Wybór do Rady Narodowej Krajowej powiatowej; wybrano obywatela Bimber

4) Do Rady Narodowej Krajowej^c wchodzi obywatele: Kierownik, Bimber, Korzeń, Wir, Orzech, Liść, Czech, Młot, Woda, Kwiat, Sierp, Tygrys, Marek, Kwaśny³.

Oryginal, rękopis.

AZHP, 193/II-14, k. 8.

^a Winno być: Powiatowej Rady Narodowej.

^b Winno być: Gminna Rada Narodowa gm. Kołbiel uchwaliła.

^c Winno być: Gminnej Rady Narodowej.

¹ Julian Lisowski, z konspiracyjnej Powiatowej Rady Narodowej w Mińsku Maz.

² Nazwisko nie ustalone, prawdopodobnie Andrzej Kubajek.

³ Pseudonimy osób: Jan Czajka z Rudna, Stanisław Czajka z Borkowa, Tomasz Głądek z Rudna, Andrzej Kubajek i Józef Kubajek z Rudna, Feliks Osica z Borkowa, Stanisław Osica z Rudna, Piotr Popis z Rudna, Franciszek Siwik z Sepochowa, Jan Socik, Józef Stelmach z Rudna, którzy byli członkami konspiracyjnej GRN w Kołbieli, i inni.

Nr 6

1944, luty 2, Ząbki pow. Wołomin. — Rezolucja „Przedstawicielstwa kierowniczego KRN miejscowości Ząbki”.

W miejscowości Ząbki odbyło się pierwsze zebranie dnia 6 II 44 r. z przedstawicielami Polskiej Partii Robotniczej, Gwardii Ludowej i Wolnej Demokracji.

Stwierdzamy, co następuje:

Czteroletnia polityka pseudorządu polskiego w Londynie była prowadzona w myśl [interesów] wąskiej kliki posiadaczy. Cierpienia narodu polskiego były temu rządowi obce. Rząd londyński nie zorganizował walki z okupantem, na odwrót, rozbił jedność narodu, organizując walki bratobójcze. Zebrani, czując i widząc katastrofalne skutki polityki wewnętrznej i zewnętrznej tegoż rządu, a znając już z ogłoszonych dekretów KRN i cele tejsze rady, z całą świadomością i odpowie-

działalnością zgłaszamy swój akces do rady i pod jej przewodnictwem [chcemy] walczyć i budować Polskę Demokratyczną, która zapewni i zabezpieczy najszerszym masom obywateli trwałą pokój i dobrobyt.

Przedstawicielstwo kierownicze
KRN m. Ząbki¹

Oryginał, rękopis.
AZHP, 193/II-14, k. 7.

¹ W skład konspiracyjnej Gminnej Rady Narodowej powstałej w Ząbkach wchodził: Stefan Pawłonka „Gorliwy”, Książczak „Dziobaty”, „Stary” (nazwisko nie ustalone) oraz 3 inne osoby.

Nr 7

1944, luty 27 [Rembertów]. — Protokół wraz z rezolucjami
z pierwszego posiedzenia konspiracyjnej Rady Narodowej
miasta Rembertowa.

Posiedzenie KRN w d[niu] 27 II [19]44 r.¹ wyłoniło prezydium w liczbie 4 osób, przy czym do prezydium wszedł jeden przedstawiciel PPR, jeden przedstawiciel AK, przedstawiciel Zakładów Kawencyńskich i przedstawiciel inteligencji², pośrednio zgłosił akces przedstawiciel RPPS, który jednak na posiedzeniu rady nie był.

KRN [gminna], po wysłuchaniu krótkiego referatu organiz[acyjnego] ob. M.³ oraz wniosku ob. Krzes[iwo] dotyczącego jak najszerszego wykorzystania sytuacji politycznej wynikłej z oświadczenia premiera Churchilla odnośnie naszych granic wschodnich, postanowiła wydać odezwę, wyjaśniającą obecną sytuację, oraz przyjęła następujące rezolucje:

Rezolucja I

Robot[nicy] Zakł[adów] Kawencyńskich, po zapoznaniu się z programem i celem KRN, potępiają politykę rządu londyńskiego, stwierdzili, że polityka tego rządu prowadzona jest w myśl nikłej warstwy kliki reakcyjnej, która dla utrzymania swego stanu posiadania zaprzecza sprawy narodu polskiego, w tym najszerszych podstawowych jego warstw robotniczo-chłopskich i inteligencji pracującej. My, rob[otnicy] zakładów, ze wszystkich sił popierać będziemy cele i dążenia rady jako walkę o Polskę Niepodległą i Demokratyczną, która zabezpieczy rob[otnikom] lepsze warunki materialne i kulturalne. Robotnicy dołożą wszystkich sił, by program rady najszybciej zrealizowany został.

Rezolucja II

Przedstawiciel PPR⁴ stwierdza: rząd londyński 4-letnią polityką nie wykazał najmniejszej inicjatywy w zakresie skrócenia niewoli narodu polskiego. Polityka jego zewnętrzna nacechowana jest wrogością do Sowietów, największego sprzymierzeńca w walce z Niemcami, w kraju zaś popiera i prowadzi politykę rozbijania jedności narodu i podsycania walkę bratobójczą.

PPR jest pierwszą inicjatorką w tworzeniu K[rajowej] R[ady] Nar[odowej], gdyż wierzy, że rada, mając walk bratobójczych, skupi cały naród do walki z okupantem, że KRN stać będzie na straży wolnej Polski, a potęgę jej budować będzie na współpracy z sąsiednimi narodami.

Wobec tego my, z PPR, pomagając będziemy radzie ze wszystkich sił w jej walce o Polskę Ludową i Demokratyczną.

Rezolucja III

Przedstawiciel demok[ratycznej] intelig[encji]⁵ pracującej oświadcza, że Krajowa Rada Narodowa powstała jako protest żywiołowy narodu przeciwko terrorowi niemieckiemu z jednej strony, a bezczynności czynników rządu polskiego z drugiej.

Celem KRN jest skupianie wszystkich sił narodu do walki z okupantem, a po zakończeniu wojny przebudowanie ustroju społecznego w myśl dziejowej konieczności.

Kapitalizm w Polsce prowadził zawsze politykę wrogą zarówno nauce, jak i sztuce, w gnębieniu niezależnej myśli widząc gwarancję własnego istnienia.

W obecnej wojnie kapitalistyczne sfery w Polsce stanęły na stanowisku, że ważniejszy jest ich stan posiadania niż życie milionów obywateli, i poświęcają dla tego stanowiska wszystko, co jest w kraju najbardziej wartościowe i twórcze.

Uważając takie stanowisko za zwykłą zdradę stanu, przedstawiciel intelig[encji] pracuj[ącej] oświadcza, że całkowicie staje na gruncie programu KRN, i to zarówno jej programowi bieżącego: walki z okupantem, jak i przyszłego: przebudowy istniejącego ustroju na prawdziwie demokratyznoludowy.

Oryginał, rękopis.

AZHP, 193/II-14.

1 Konspiracyjna Miejska Rada Narodowa w Rembertowie odbyła swe pierwsze posiedzenie w mieszkaniu Michała Michalskiego w Rembertowie, przy ul. Sobieskiego 17.

2 W skład prezydium rady weszli: Juliusz Wirski „Krzestivo”, jako przewodniczący, Michał Michalski „Sierp”, „Danton”, jako wiceprzewodniczący, Helena Wirska „Gwiazda”, Wincenty Gąsiorowski „Stary”, Wacław Sadowski „Wacek”.

3 Ob. M., czyli „Mieczysław”, „Mietek”, Józef Kalinowski, sekretarz PPR Okręgu Warszawa-Prawa Podmiejska, członek Wojewódzkiej Rady Narodowej.

4 Przedstawicielem PPR był Wincenty Gąsiorowski, sekretarz KM PPR w Rembertowie.

5 Przedstawicielem inteligencji był Juliusz Wirski, literat.

Nr 8

1944, marzec 19, Pruszków. — Protokół posiedzenia Prezydium Miejskiej Rady Narodowej w Pruszkowie.

Obecni: ob. ob. Skowron¹, Czas², Tadek³, Drwal⁴ i Wolin⁵.

Porządek dzienny:

I. Sprawozdanie ze zjazdu Wojewódzkiej KRN⁶.

II. Sprawy organizacyjne.

III. Sprawy bieżące.

1) Sprawozdanie ze zjazdu omówili ob. ob. Skowron i Czas. W omówieniu swym dali wyraz podniosłemu nastrojowi, w jakim zjazd się odbył, co wpłynęło dodatnio na tych, którzy w zjeździe nie uczestniczyli.

2) W sprawach organizacyjnych omawiano: żeby jak najwięcej popularyzować KRN; zakładanie komitetów fabrycznych, zdobywanie grupowych akcesów itp. W fabrykach ołówkowej⁷, fajansowej⁸ i Tudor⁹ — zdobycie kontaktu z ludźmi, w nich podjęli się ob. ob. Wolin i Drwał, w pilnikowej¹⁰ — ob. Tadek.

3) W sprawach bieżących poruszono koszty wyjazdu na zjazd, na co wydano zł 110, pozostało zł 500.

Sekretarz: Tadek

Przewodniczący: Czas^a

^b Za: Drwał^b

Oryginał, rękopis.

MHPRR, sygn. 5942.

^a Słowo: „Czas” — przekreślone.

^{b-b} Dopisane odręcznie innym charakterem pisma.

1 „Skowron”, „Piasecki” — Marcin Żyrek, przewodniczący konspiracyjnej MRN w Pruszkowie, działacz PPR.

2 „Czas”, „Budzik” — Bolesław Polak, działacz PPR i ZZK.

3 „Tadek” — Marian Turemko, PPR, ze stacji Warszawa-Zachodnia.

4 „Drwał” — Wacław Mańkowski, kupiec.

5 „Wolin” — Józef Słota, PPR, ze Zw. Zaw. Skórzanego.

6 Wojewódzkiej Rady Narodowej.

7 Fabryka ołówków Majewskiego w Pruszkowie.

8 Fabryka Wyrobów Fajansowych i Porcelanowych w Pruszkowie.

9 Zakłady Gumowe „Tudor” w Piastowie.

10 Fabryki pilników w Pruszkowie.

Jak wynika ze sprawozdania KM PPR w Pruszkowie z 15 VI 1944 r., największe wpływy i przedstawicielstwo konspiracyjna Miejska Rada posiadała w zakładach: Warsztaty Naprawcze Taboru Kolejowego, Stowarzyszenie Polskich Mechaników z Ameryki, Elekrownia Okręgu Warszawskiego oraz w rejonowej Spółdzielni Rolniczo-Handlowej, w magistracie i w drobnych warsztatach rzemieślniczych.

Nr 9

1944, marzec (Pruszków?). — Deklaracja spółdzielców zgłoszona na posiedzeniu Wojewódzkiej Rady Narodowej przez Marcina Żyrka.

Fakt powstania Krajowej Rady Narodowej z elementów antyfaszystowskich, szczerze demokratycznych, witamy my, spółdzielcy, z głęboką radością. Nareszcie lud polski bierze swoje sprawy w swoje ręce.

Ruch spółdzielczy, oparty na zasadach demokratycznych, jest jedną z form walki z wyzyskiem. Spółdzielczość to samoobrona świata pracy, to dążenie do przebudowy zgniłego ustroju kapitalistycznego, ustroju wyzysku i przemocy, na ustrój oparty na sprawiedliwości społecznej i pracy. Jak każdy ruch walczący z niesprawiedliwością społeczną, spółdzielczość opierała swoją działalność na uświadamianiu mas pracujących, na propagowaniu idei spółdzielczej, na szerokiej robocie kulturalno-oświatowej.

Reakcja polska w dobie przedwojennej dostatecznie starała się o to, aby rozwój ruchu spółdzielczego nie stał się dla niej zbyt groźny. W okresie ciągle wzrastającej fali faszystowskiej ciosy zaczęły spadać zbyt mocno. Zamykano biblioteki, ograniczano działalność kulturalno-oświatową do minimum (antydemokratyczna ustawa o stowarzyszeniach z roku 1932), wprowadzano coraz bardziej uciążliwe kontrole zakupów członkowskich i nieczłonkowskich, nasyłano do spółdzielczości elementy jak najbardziej reakcyjne, faszystowskie, które od wewnątrz wykoszłyby ideową linię spółdzielczą. Wreszcie ciągle aresztowania działaczy spółdziel-

czych, jako rzekomych komunistów, dopełniały tę czułą opiekę, jaką przedwojenny rząd otaczał spółdzielczość w Polsce.

W okresie wojennym spółdzielczość została rozbita przez okupanta. Na terenach przyłączonych do Rzeszy wcielono ją do niemieckich przedsiębiorstw handlowych, na terenach Guberni Generalnej spółdzielnie spożywców zamieniono w aparat rozdzielczy, natomiast spółdzielnie rolnicze — na [instytucje] znieawidzone przez chłopą polskiego, gnębiące go bezwzględny ściągnięciem kontyngentu.

Masa kombinatorów różnych maści znalazła w spółdzielczości bezpieczny zapiecek. Interesy, spekulacje, różne ordynarne sprawy, nierzadko przy poparciu rzeczników okupanta, to dziś normalne i mało gorszące zjawisko. Spółdzielczość stała się przytułkiem dla elementów ideowo obcych, żerujących li tylko na niej, doprowadzając ją do stanu zwyrodnienia przez zatracanie jej celu i zadań.

Powstanie Krajowej Rady Narodowej napawa nas otuchą lepszej doli, jest bowiem stwierdzeniem, że polskie masy ludowe doceniają niebezpieczeństwo zgubnej polityki rodzimej reakcji i nie pozwolą jej dłużej kierować swoim losem.

Wierzymy, że Krajowa Rada Narodowa potrafi zjednoczyć masy ludowe do walki z okupantem, że w odpowiedniej chwili powoła rząd tymczasowy, którego zadaniem będzie położyć zręby pod przyszłą Niepodległą Rzeczpospolitą Ludową.

W tym przeświadczeniu zgłaszamy współdziałanie oraz przyrzekamy bezwzględne podporządkowanie się jej rozkazom ^a.

Odpis, maszynopis.

AZHP, 193/II-14, k. 15.

a Podpis: „Piasecki» — Żyrek», napisano odręcznie, prawdopodobnie w okresie późniejszym, przypuszczalnie po wyzwoleniu.

Nr 10

1944 [marzec]. — Deklaracja działacza ludowego, Szymona Pietrzaka z pow. Sochaczew, przygotowana do przedłożenia na posiedzeniu Wojewódzkiej Rady Narodowej.

Chłop polski rozumiał i rozumie konieczność walki o Wolną Polskę. Wie, że tylko we własnym państwie, i to będąc w nim gospodarzem, może uzyskać takie warunki pracy, aby mógł żyć życiem obywatela, a nie życiem niewolnika. Chłop walki się nie boi i dlatego stanęły w odpowiednim momencie Bataliony Chłopskie, aby o Polskę walczyć z Niemcem i aby walkę tę wygrać. Już niejednokrotnie lała się chłopska krew na polach walk narodowowyzwoleńczych i zawsze wsiąkała w czarną ziemię polską, aby wydać plon, ale nie dla chłopą, tylko dla pana. Dziś powiedzieliśmy sobie, że czyn nasz, że bój nasz będzie walką o nasze prawa do gospodarzenia ziemią polską. My i robotnicy, my i inteligencja pracująca byliśmy w Polsce panów zawsze ciemiężeni i wykorzystywani, powiedzieliśmy sobie: dość już tego — w mocne ręce uchwyciliśmy karabin i nie wypuścimy go do tej pory, dopóki nie przegonimy Niemca i nie stworzymy takiego ustroju w Polsce, który ani chłopą, ani robotnika, ani inteligenta nie będzie mógł ani nie będzie chciał ujarzmić. Tylko Polska Ludowa nam to gwarantuje, więc tylko o taką Polskę walczymy.

Idziemy razem z Gwardią Ludową w szeregi Armii Ludowej, a naszą reprezentacją polityczną, wyrazicielką naszych dążeń, jest Krajowa Rada Narodowa. Pod-

porządkowani jej nakazom, współpracując z Radą Narodową Województwa Warszawskiego, oczekujemy od nich pełnego zrozumienia intencji naszej walki i pełnej pomocy w tej walce.

Niech żyje Armia Ludowa!

Niech żyje Niepodległa Polska Demokratyczna!^a

Odpis, maszynopis.

AZHP, 193/II-14, k. 14.

^a Podpis pod tekstem dokumentu: „Pietrzak Sz. Drwałew pow. Sochaczew”, wykonany odręcznie, z pewnością w okresie późniejszym (po wojnie).

Nr 11

1944, marzec (Pruszków?). — Deklaracja pracowników kolejowych, przygotowana do zgłoszenia przez Bolesława Polaka na posiedzeniu konspiracyjnej Wojewódzkiej Rady Narodowej.

Wszystkie narody świata pracują nad ustaleniem jak najlepszych warunków swej egzystencji, wyszukują różnych sposobów, na których by oprzeć swe bytowanie. Straszliwa w swych rozmiarach wojna, przeżywana obecnie, która wytoczyła tysiące litrów krwi ludzkiej, ogromny ból i cierpienie, morze łez wylanych i wielkie zniszczenie wszystkiego, co najdroższe, wymaga zastanowienia się nad rozwiązaniem problemu przyszłości.

Pracownicy kolejowi orientują się na podstawie długoletniego doświadczenia z czasów przedwojennych i dokładnie pamiętają rozbijacką robotę rządów sanacyjnych w zawodowym ruchu robotniczym. Pracownicy kolejowi wiedzą i pamiętają, w czyich rękach spoczywały ich losy. Bezwstydny ustrój sanacyjno-ozonowy pozostawił niezatarte ślady w postaci rozbicia ruchu zawodowego mas kolejarskich. Pamiętają wszystkie krzywdy, maltretowanie w rozmaity sposób, jak rozbicie potężnej organizacji ZZK na kilkanaście małych związków, które nie posiadały znaczenia dla pracowników. Potem następował już jeden cios za drugim, jak z rogu obfitości. Ruch zawodowy kolejarzy nie zagrażał w niczym interesom państwa, przeciwnie, umacniał je, czego były dowody. Przenoszono pracowników z jednego krańca Polski na drugi. Śmieszna pragmatyka bezwstydnie krzywdziła kolejarzy. Pamiętamy te grupki w dziedzinie plac: stały, dzienny, próbny, czasowy, sezonowy, umowny. Taki pracownik nigdy nie doszedł do stabilizacji najuczciwszą chociażby pracą. Następowало łamanie ośmiogodzinnego dnia pracy, redukcja dni pracy do trzech w tygodniu, krzywdzące urlopowanie, zniesienie bezpłatnego nauczania dzieci kolejarzy i wreszcie obcinanie zarobków do wysokości 2,30 zł po potrąceniu różnych świadczeń, jak w dziale drogowym. I ta zachłanna klika ozonowo-sanacyjna śmie dziś podnosić leb i marzy o dojściu do władzy.

Pamiętając te wszystkie krzywdy, doznane od bankrutów, których część ulotniła się wreszcie za granicę i spędza beztrudnie czas dla nas tak straszny tu, w kraju, pod okupantem, witają pracownicy kolejowi z radością powstanie Krajowej Rady Narodowej, jako przedstawicielki ustroju demokratycznego.

Pracownicy kolejowi, pomni tragicznych doświadczeń, zdają sobie sprawę z ważności tej chwili, wiedzą, że tylko skupieni pod sztandarem demokracji mogą w kra-

jowych radach narodowych walczyć o lepsze, sprawiedliwe jutro. By się już w historii walk naszych nie powtórzyły lata zawodów i rozczarowań!

Niech żyje Niepodległa Polska Ludowa!

Niech żyje Demokratyczna Krajowa Rada Narodowa!

Cześć bohaterom czynnej walki z okupantem!

Niech żyją narody zjednoczone w walce z faszyzmem całego świata!^a

Odpis, maszynopis.

AZHP, 193/II-14, k. 12.

a Pod tekstem dopisano: „Budzik» — Polak Bolesław, Pruszków, ul. Stalowa, marzec 1944 r.”

Nr 12

1944, kwiecień 4, Warszawa. — Rezolucja Wojewódzkiej Rady Narodowej przyjęta na zebraniu działaczy lewobrzeżnej części województwa.

— „My, Rada Narodowa Województwa Warszawskiego, w zrozumieniu odpowiedzialności, jaka ciąży na nas za przyszłość Państwa Polskiego przed masami ludu pracującego miast i wsi, przed całym narodem polskim — przyrzekamy organizować walkę i walczyć czynnie z okupantem hitlerowskim, aż do ostatecznego zwycięstwa, otoczyć należytą opieką wszystkie oddziały walczące Armii Ludowej, skupiać pod sztandarem Niepodległej Polski Ludowej jak najszersze masy chłopów, robotników i inteligencji pracującej, przeciwstawiać się wszędzie czynnie wszelkim zakusom rodzimej reakcji, skierowanym do opanowania życia politycznego Polski.

Podporządkowani Krajowej Radzie, ufni w zdrowy instynkt narodu kroczyć będziemy śmiało do zwycięstwa w walce o Wolną i Niepodległą Polskę Ludową.

„Rada Narodowa” nr 6, 1944, s. 7.

a Opuuszczono akapit informujący o odbyciu się posiedzenia WRN.

Nr 13

1944, [maj 3, Warszawa?]. — „Deklaracja Stowarzyszenia Pracującej Kobiety Postępowej (prawego brzegu Wisły) i Związku Pocztowców”, zgłaszająca akces do konspiracyjnej Wojewódzkiej Rady Narodowej.

Tragedia narodu polskiego, przeżywana przez kobietę polską jako przez matkę, siostrę i żonę, najbardziej boleśnie zmusiła nas, kobiety postępowe, do szukania ratunku przed wciąż wzmagającym się niszczeniem narodu polskiego.

Ratunku tego wyglądałyśmy na próżno od rządu polskiego w Londynie.

Tysiącami konali nasi ojcowie, mężowie, bracia, nasze córki i siostry w katorgach niemieckich; żołnierzom Polski Podziemnej kazano stać z bronią u nogi, nam kazano modlić się i płakać, i spokojnie patrzeć na śmierć najbliższych.

I oto jak dobra nowina doszła do naszych rąk prasa KRN. Nasz bunt, od-

czuwany przez nas od dawna, ujrzałyśmy wcielony w słowo drukowane w najcięższych warunkach walki podziemnej. W dniu 3 maja, jako w rocznicę konstytucji, powstało na terenie gminy R. Stowarzyszenie Pracującej Kobiety Postępowej. Ruch ten wkrótce zaczął przenikać do poszczególnych kół w powiecie. Przewodnicząca stow[arzyszenia], jako dawny członek Pocht i Telegraf[ów], rozszerzyła ten ruch również na teren związku pocztowców. Coraz bardziej pogłębia się świadomość, że polityka rządu londyńskiego prowadzi kraj do zguby, a przedłużanie wojny pogłębia cierpienia polskiej kobiety pracującej.

Znając program polityczny i społeczny KRN, Stow[arzyszenie] Prac[ującej] Kob[iecy] Postę[powej], przystępujemy do KRN, wierząc głęboko, że na tej jedynie tylko drodze osiągnie się Polskę Niepodległą, Wolną i Demokratyczną, a polską kobietę pracującą wyzwoli się z jarzma niewoli i poniżenia.

Przewodnicząca Stow[arzyszenia] Prac[ującej]
Kob[iecy] Post[ępowej] a.

Oryginał, rękopis.

AZHP, 193/II-14, k. 4—5.

a Deklarację podpisała przewodnicząca tzw. Stowarzyszenia Pracującej Kobiety Postępowej, nazwisko nie ustalone.

Pod tekstem umieszczono odręcznie (prawdopodobnie w okresie późniejszym) informację, że deklaracja została przyjęta na zebraniu organizacyjnym stowarzyszenia, odbytym 3 maja 1944 r., po odczytaniu odezwy i deklaracji KRN oraz dyskusji. Bliższych informacji o Stowarzyszeniu Pracującej Kobiety Postępowej i Związku Pocztowców brak.

Nr 14

1944, maj 8, Warszawa. — Artykuł o posiedzeniu Prezydium
Wojewódzkiej Rady Narodowej (części lewobrzeżnej).

a „Praca rad narodowych”.

„Z działalności rad narodowych” a.

W kwietniu odbyło się posiedzenie Prezydium¹ Rady Narodowej Województwa Warszawskiego — części lewobrzeżnej. W skład członków prezydium oraz ich zastępców wchodzi dwaj przedstawiciele Stronnictwa Ludowego oraz po 1 przedstawicielu Robotniczej Partii Polskich Socjalistów, Polskiej Partii Robotniczej, Armii Ludowej, Rady Narodowej powiatu S[ochaczew], Koła Inteligencji Pracującej, Kobiet Pracujących, Inteligencji Postępowej, organizacji „Polska Niepodległa”.

Utworzono Koło Propagandy przy Prezydium Wojew[ódzkiej] Rady Narod[owej]². W sprawozdaniu z terenów stwierdzono, że działalność Wojew[ódzkiej] Rady Narodowej objęła dotychczas 10 i pół powiatów. Powiatowe rady narodowe działają już w 3 powiatach³, w innych zaś są w stadium organizacji. Sprawozdania nadeszły z 15 rad gminnych, poza tym jednak w wielu gminach zostały już zorganizowane rady gminne, które nie zdołały nawiązać kontaktów wskutek tego, że rady powiatowe na ich terenie jeszcze się nie ukonstytuowały. W ogóle jednak ruch organizacyjny w lewobrzeżnej części województwa jest dość duży.

W dziedzinie organizacyjnej prezydium ustaliło szeroki plan pracy, zmierzający do szybszego powstania rad we wszystkich powiatach i gminach województwa. Postanowiono nawiązać ściślejszą łączność z radami terenowymi przez wydawanie okólnika zawierającego wskazówki i wytyczne dla pracy kierownictw. W celu

zapewnienia radzie wojewódzkiej niezbędnych środków pieniężnych uchwalono odwołać się do ofiarności warstw społecznych oraz członków organizacji, które przyjmują udział w pracy Wojew[ódzkiej] Rady Narodowej.

„Informator Krajowej Rady Narodowej” nr 2, 8 maja 1944, s. 7.

a-a Tak w dokumencie.

1 Skład Prezydium WRN: H. Szafranski, E. Kembrowski, B. Drzewiecki, J. Wlękowski, J. Wirski.

2 Brak informacji o działalności Koła Propagandy.

3 Mowa o Powiatowych Radach Narodowych w Sochaczewie, Łowiczu i Skierntewicach.

Nr 15

1944, maj 28, Warszawa. — Protokół¹ pierwszego zebrania
Koła Robotniczego Krajowej Rady Narodowej².

Zebranie zagał tow. Zawadzki³.

Obecni: przedstawiciel KRN tow. Zawadzki, przedstawiciele Miejskiej RN Warszawy tow. tow. Iskra⁴, Janek⁵, Kowal⁶, przedst[awiciel] Woj[ewódzkiej] RN tow. Piotr⁷.

Usprawiedliwiona nieobecność przedst[awiciela] Woj[ewódzkiej] RN Woj. Warsz[awskiego] tow. Rafała⁸.

Porządek dzienny: 1) Sytuacja ogólna, 2) ruch robotniczy w kraju, 3) zadanie Koła Rob[otniczego], 4) podział pracy, 5) wolne wnioski.

1) Sytuacja ogólna: tow. Janek.

Po wielu wysiłkach sytuacja w kraju dojrzała do wyłonienia wspólnego kierownictwa organizacji i grup demokratycznych, stojących na gruncie nieubłaganej walki z okupantem, które w oparciu [o] masy ludu polskiego wskażą i pokierują walką wyzwolenczą narodu. Kierownictwem tym jest Krajowa Rada Narodowa, wzmocniona przez terenowe RN, wyraża demokratyczne pragnienia ludu polskiego. Systematyczne rozbijanie w okresie przedwojennym przez sanację jedności robotniczej, duszenie ruchu zawodowego pozbawiło kierownictwa masy robotnicze, rwące się do walki w dniach klęski wrześniowej. Dziś w konspiracji org[anizacje] robot[nicze] PPR, RPPS, a oddolnie WRN⁹ i Syndykaliści¹⁰ niezmordowanie prowadzą pracę nad scaleniem ruchu robotniczego w walce o wyzwolenie narodu.

Wysiłki te są uwieńczone powstaniem wspólnych komitetów w szeregu fabrykach Warszawy i Okr[ęgu] Warszawskiego.

Obecnie sytuacja za granicą również ulega przeobrażeniu, siły demokracji polskiej dochodzą do znaczenia: Przyjęcie przez prem[iera] Churchilla przedstawicieli Klubu Polaków Postępowych w Anglii, burzliwe posiedzenie Rady Narodowej w Londynie, wizyta przedst[awicieli] Ligi im. T. Kościuszki — ks. Orlemańskiego i prof. Langego w Moskwie¹¹, coraz większe znaczenie ZPP, które zorganizowało Armię Polską w ZSRR, liczącą już dziś 100 tys. żołnierzy uzbrojonych w nowoczesny sprzęt, kładą kres szkodliwej działalności reakcji polskiej, która opóźnia konsolidację wszystkich narodów alianckich w decydującym boju o wyzwolenie Europy spod jarzma bestii hitlerowskiej. Tym większe znaczenie [ma] głos przedst[awicieli] KRN, którzy udali się do Moskwy celem nawiązania stosunków ze wszystkimi aliantami oraz zapoznać się z pracą ZPP i AP w ZSRR, mającej największe znaczenie jako bezpośrednio biorąca udział w walce z okupantem na ziemiach polskich.

2) Ruch robotniczy w kraju: (tow. Kowal, RPPS).

Jedność robotnicza w demokratycznym froncie, choć nie obejmuje całego kraju, ale wyniki dotychczasowe wskazują na popularność tych haseł w masach robotniczych. Od stycznia br. proces jednoczenia postępuje naprzód. O[kręgowy] K[omitet] R[obotniczy] warszawski RPPS-u¹² wskazywał na konieczność współpracy z PPR, jako rzucającej słuszne hasła i konsekwentne realizowanie ich. III Zjazd RPPS-u¹³ powziął uchwałę sprzeczną z pragnieniami dołów, co z kolei musiało doprowadzić do rozłamu. Grupa współpracująca z KRN objęła większość RPPS-u, wykazał to IV Zjazd¹⁴, który zaakceptował wejście do KRN. Uchwalił zmianę nazwy organu na „Barykadę Wolności”¹⁵, nawiązując do tradycji twórców PS Dubois i Barlickiego. Pozostała część RPPS tkwi w CKL¹⁶, którego najsilniejszą grupą oprócz RPPS są Syndykaliści, inne to stronnictwa polityczne nie mające siły dla realizowania programu.

Sytuacja na fabrykach: tow. Zawadzki dał sprawozdanie z wyników odbudowy ruchu zawodowego i pracy komitetów fabrycznych, składających się z rob[otników] zorganizowanych w PPR, RPPS, WRN, Synd[ykaliści] i org[anizacjach] wojsk[owych]. Tow. Iskra zdał sprawozdanie z prac w kole metalowców, tow. Piotr z sytuacji w fabrykach okręgu warszawskiego.

3) Zadania Koła Robotniczego KRN (tow. Piotr).

Prezydium KRN pracuje poprzez swe koła, toteż my, tu obecni, bierzemy na siebie obowiązek stworzenia Koła Robotniczego zdolnego do wypełnienia zadań, jakie wypływają z obecnej sytuacji: scalenie wysiłków świata pracy w walce wyzwoleniczej i w budowie Polski Ludowej, Polski Demokratycznej.

Zadaniem na dziś jest: 1) Nawiązanie łączności z przedstawicielami robotniczymi woj[ewódzkich] RN w całym kraju. 2) Zakładanie wspólnych kom[itetów] fabr[ycznych], demokratycznych org[anizacji] politycznych i wojsk[owych], zdolnych do kierowania akcją sabotażową i zbrojną na terenie zakładów.

4) Podział pracy:

Przewodniczącym koła obrano tow. Piotra, sekretarzem tow. Rafała, referat rob[otników] przemysłowych objął tow. Iskra, ref[eratu] Zw[iązków] Zaw[odowych] powierzono tow. Zawadzkiemu, ref[eratu] pracowników komunikacji koło powoła po ukończeniu rozmów z przedst[awicielem] Zw[iązków] Zaw[odowych] Pracowników Komunikacji. Zebrania koła odbywać się będą w odstępach miesięcznych.

Oryginał, maszynopis.

MHPRR, sygn. 5936.

1 Protokół publikujemy ze względu na udział działaczy z terenu woj. warszawskiego. Posiedzenie odbyło się w Warszawie przy ul. Siedleckiej 52, w mieszkaniu Henryka Szczęsnego.

2 Koła — załączek przyszłych departamentów i ministerstw.

3 Pseudonim Władysława Dworakowskiego, działacza PPR.

4 Roman Hartenberger.

5 Czesław Oryński, działacz PPR.

6 Antoni Kamiński, działacz RPPS.

7 Henryk Szafranski, sekretarz KO PPR Warszawa-Lewa Podmiejska.

8 Eugeniusz Kembrowski, działacz RPPS, zastępca przewodniczącego Warszawskiej Wojewódzkiej Rady Narodowej.

9 Pełna nazwa WRN: Kierownictwo Ruchu Miast i Wsi — Wolność, Równość, Niepodległość, partia prawnicowo-socjalistyczna, założona w październiku 1939 r., wchodziła do Delegatury Rządu na Kraj i Porozumiewawczego Komitetu Politycznego, a następnie Rady Jedności Narodu, współpracując z SL, SP, SN. Jej przedstawiciele za granicą wchodził w skład rządu emigracyjnego. Formacje wojskowe — Gwardia Ludowa i OW PPS wchodziły w skład ZWZ, później AK. W maju 1944 r. WRN przyjęła nazwę PPS. Działała do połowy 1945 r. Organy prasowe: „Robotnik”, „WRN” i inne.

10 Związek Syndykalistów Polskich miał nieduże wpływy w środowisku robotniczym Ursusa, Włoch i Pruszkowa.

11 Liga Kościuszkowska w Stanach Zjednoczonych, jedna z organizacji postępowo-demokratycznych, kierowana przez księdza Stanisława Orlemańskiego, reprezentowała ruch solidarności z orientacją Związku Patriotów Polskich w ZSRR. W kwietniu—maju 1944 r. ks. Orlemański i prof. Oskar Lange przebywali przez parę tygodni w ZSRR, odbywając rozmowy z kierownictwem ZPP i wizytując oddziały I Armii Polskiej pod dowództwem gen. Berlinga.

12 RPPS — Robotnicza Partia Polskich Socjalistów — partia lewego skrzydła socjalistów, wywodzącego się z socjalistycznych grup opozycyjnych wobec kierownictwa przedwojennej PPS, zjednoczonych we wrześniu 1941 r. na I Zjeździe Polskich Socjalistów (PS). W marcu 1943 r. II Zjazd PS zmienił nazwę organizacji na RPPS. W woj. warszawskim miała wpływy m. in. w Ursusie, Pruszkowie, Dęblinie.

13 III Zjazd RPPS (IX 1943) wypowiedział się przeciw jednolitemu frontowi partii z PPR, jak również z Delegaturą i WRN. Zjazd, wychodząc z błędnej oceny sytuacji międzynarodowej, zakładał, że zakreślone perspektywy walki o polską republikę socjalistyczną zostaną dokonane w oparciu o rewolucję socjalistyczną proletariatu zachodniej Europy. Na zjeździe przyjęto tezę o istnieniu w kraju 3 ośrodków politycznych: 1) „całej reakcji”, 2) „obcej, sowieckiej agentury w postaci PPR” oraz 3) RPPS, i uznano, że RPPS winna sama wziąć na siebie odpowiedzialność za losy kraju.

14 IV Zjazd odbył się 7 maja 1944 z udziałem działaczy opozycyjnych wobec KC RPPS. Skrytykował stanowisko KC RPPS wyrażone na III Zjeździe, zrewidował program i politykę partii, zaakceptował działalność grupy zwolenników współpracy z PPR, biorąc udział w powstaniu KRN, przyjął założenia Tymczasowego (rozłamowego) KC i wybrał nowe władze partii na czele z E. Osóbką-Morawskim, St. Szwalbe, E. Szyszko, F. Baranowskim i in. RPPS po IV Zjeździe brała udział — wspólnie z PPR — w tworzeniu PKWN. We wrześniu 1944 r. wróciła do nazwy PPS i była podstawą odrodzonej PPS. Kierownictwo RPPS, wybrane na III Zjeździe, powołało na bazie Naczelnego Komitetu Ludowego — CKL, nie wyrażając zgody na połączenie tego organu z KRN. W czerwcu 1944 dla odróżnienia od WRN przyjął nazwę PPS Lewicy. Członkowie jej weszli do odrodzonej PPS.

15 Tymczasowy KC RPPS wydawał przed IV Zjazdem „Robotnika”, Pisma o tym samym tytule wydawały: KC RPPS wybrany na III Zjeździe oraz kierownictwo WRN.

16 CKL — od nazwy: Centralizacja Stronnictw Demokratycznych, Socjalistycznych i Syndykalistycznych — organ porozumienia politycznego części socjalistów, demokratów i syndykalistów. Centralizacja powstała w lutym 1944 r. z inicjatywy kierownictwa RPPS. Początek porozumieniu dał utworzony we wrześniu 1943 r. Naczelny Komitet Ludowy (instytucja porozumiewawcza między RPPS, PSD i PLAN). Jej organem wykonawczym był Centralny Komitet Ludowy (prezes R. Miller). 19 marca 1944 r. CKL opublikował deklarację, w której wypowiadał się za rekonstrukcją rządu emigracyjnego i przeciwstawił się KRN. Podczas powstania warszawskiego CKL wszedł do Powstańczego Porozumienia Demokratycznego i uznał KRN oraz PKWN.

Nr 16

1944, czerwiec 1 [Warszawa]. — „Sprawozdanie z działalności Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej Woj. Warszawskiego za okres od 8 kwietnia do 1 czerwca 1944”.

W okresie sprawozdawczym, tj. od dnia ukonstytuowania prezydium rady, odbyło siedem posiedzeń. Faktycznie prezydium jest trzyosobowe. Wielkość zadań, ilość obowiązków, jakie spadają na prezydium, przerasta jego siły. Toteż wyniki jego prac są nieproporcjonalnie małe w stosunku do zadań, jakie na nim ciąży.

Prezydium nie jest w stanie własnymi siłami obsłużyć całego terenu. Dlatego też dotychczas powstały zaledwie trzy rady powiatowe, mianowicie: w Sochaczewie, Łowiczu, Skierniewicach. Częściowo są zorganizowane powiaty: warszawski (prawobrzeżny), mińsko-mazowiecki, puławski oraz Miejska Rada w Pruszkowie, posiadająca uprawnienia PRN. Poza tym powstało szereg GRN w powiatach nie posiadających dotąd PRN.

Rady powiatowe w Sochaczewie, Łowiczu i Skierniewicach są obsługiwane przez członków prezydium i przedstawicieli org[anizacji] politycznych, wchodzących w skład KRN. Sprawozdanie z rady powiatu sochaczewskiego załącza się przy niniejszym^a. Sprawozdań z rady pow[iatu] łowickiego i skierniewickiego dotąd nie nadesłano.

W celu przyspieszenia organizacji pozostałych powiatów prezydium:

1) szuka możliwości powiększenia zespołu ludzi, którzy by bezpośrednio zajęli się zorganizowaniem tam rad powiatowych;

2) zwraca się do terenowych organizacji politycznych i społecznych, stojących na stanowisku KRN, z zadaniem wydajniejszego współdziałania między sobą w kierunku tworzenia rad powiatowych;

3) wydaje okólnik dla rad powiatowych, zawierający ogólne wytyczne i praktyczne wskazówki dotyczące konkretnych zadań i obowiązków rad powiatowych.

Prezydium Woj[ewódzkiej] R[ady] N[arodowej]
Woj. Warszawskiego

Warszawa, dnia 1 VI 1944 r.

Oryginał, maszynopis.

MHPRR, sygn. 5939.

a Załącznika brak.

Nr 17

1944, czerwiec 25 [Sochaczew]. — Sprawozdanie Powiatowej
Rady Narodowej w Sochaczewie.

Od czasu 26 marca br. odbyło się cztery zebrania PRN.

Prezydium rady składa się z pięciu członków¹. Powiat składa się z sześciu gmin. W trzech gminach zawiązano trzy rady gminne², w jednej składa się z ośmiu członków, w drugiej pięć, w trzeciej czterech członków. W pozostałych gminach na razie jeszcze nie zawiązano rad.

W dalszym ciągu staramy się docierać i zyskiwać nowych ludzi. Co tydzień, tj. w niedzielę, prasę podziemną między ludzi rozdajemy, gdzie z zainteresowaniem czytają. W ogólności, ze względu na represje i pod wrażeniem strachu, dużo ludzi unika organizacji.

Prezes — Bojec³

Sekr[etarz] — Dobek⁴

Oryginał, rękopis.

MHPRR, sygn. 5943.

¹ W skład Prezydium PRN wchodził: Szymon Pietrzak — jako przewodniczący, Józef Pęsko — sekretarz oraz Feliks Matusiak, Jan Kotodziejczyk i Stanisław Piechucki — jako członkowie. Ponadto do konspiracyjnej rady powiatowej należeli: Franciszek Anasiak, Andrzej Bujanowski, Franciszek Funtowicz, Stanisław Gać, Zygmunt Jaskółka, Stanisław Kocemba, Jan Kulisiewicz, Józef Miszcza, Antoni Obórko, Antoni Pietrzak, Jakub Przemecki, Stanisław Szymański, Jan Wieczorek i Władysław Żurek.

² Łącznie powstało w powiecie 6 rad gminnych: w Rybnie (przewodniczący Franciszek Anasiak), w Kampinosie (Jan Wieczorek), w Iłowie (Franciszek Dybiec), w Chodakowie (Władysław (?) Majchrzak), w Kozłowie Biskupim (Antoni Pietrzak) i w Szymanowie.

³ Sz. Pietrzak.

⁴ J. Pęsko.

Nr 18

1944, czerwiec (Warszawa). — „Okólnik nr 1 Wojewódzkiej Rady Narodowej Woj. Warszawskiego”.

Przyjęcie delegacji KRN przez premiera Rady Komisarzy Ludowych marszałka Stalina w obecności min[istra] spr[aw] zagr[anicznych] Mołotowa jest doniosłym wydarzeniem dla dalszego rozwoju stosunków dobrosąsiedzkich i sojuszniczych między Polską a ZSRR¹.

Konferencja ta jest nawiązaniem przez KRN bezpośrednich rozmów ze Związkiem Radzieckim, czego nie mógł dokonać polski rząd emigracyjny. Obok nawiązania rozmów przez KRN z ZSRR delegacji udało się doprowadzić do zjednoczenia w walce z okupantem wysiłków KRN ze Związkiem Patriotów Polskich (ZPP) wraz z 100 tys. Armią Polską sformowaną w ZSRR, które uznały Krajową Radę Narodową za kierowniczy ośrodek walki o demokratyczną Polskę². Oba te wydarzenia są dowodem, że platforma polityczna KRN, jak i idea rad narodowych są słuszne. W ramach systemu demokratycznych rad znaleźć może miejsce dla siebie nie tylko ludowiec, socjalista, komunista czy demokrat, ale każdy szczerzy patriota, który pragnie walczyć o demokratyczną, niepodległą Polskę. KRN działa w oparciu o terenowe rady narodowe. Stronnictwa demokratyczne powołały do życia terenowe rady narodowe, stąd KRN jest reprezentacją i zwierzchnią władzą narodu polskiego, jest kierowniczką walki wyzwolenczej, wyłonioną przez najaktywniejsze odłamy polskiej demokracji. Najważniejszym zadaniem chwili obecnej jest przyspieszenie zjednoczenia całego bloku demokratycznego. Należy dołożyć starań, by sieć rad terenowych objęła cały kraj, by KRN, kierując losami Polski w tak decydującym okresie historycznym, czerpała swoją moc przez silne związanie się z szerokimi masami narodu polskiego.

Celem powiatowych rad narodowych jest zjednoczenie całego bloku demokratycznego i mobilizowanie całej ludności polskiej do największego wysiłku w walce z okupantem, zorganizowanie życia społecznego w powiatach na wszystkich jego odcinkach. Dla wykonania swych zadań PRN tak zakreśla plan pracy, aby we właściwym czasie zabezpieczyć wszystkie placówki gospodarcze, społeczne i samorządowe, stworzone na terenie powiatu przez polskie starostwa przedwojenne i władze okupacyjne^a, toteż podstawową pracą jest organizowanie gminnych i miejskich rad narodowych^b. Życie społeczne powiatu winno się odrodzić nie tylko pod względem formy i placówek wykonawczych, ale winno być nowe co do treści^c. Przy tym należy jasno postawić sprawę majątku społecznego. To, co w tej chwili jest uważane za niemiecką własność i rozciągane bywa na prywatne podwórka, stając się często podstawą osobistych fortun wojennych, musi wrócić do społeczeństwa, jako własność ogółu^d.

Przykłady: 1) produkty rolne przeznaczone dla Niemców należy niszczyć albo przekazywać do użytku ludności polskiej. Ale z chwilą ustania okupacji każde ziarno winno być pieczołowicie zebrane, aby pomnożyć zapasy społeczne przeznaczone dla konsumpcji; 2) większość obszarów folwarcznych administrowanych przez Niemców traktuje się w tej chwili jako placówki, którym należy szkodzić i utrudniać produkcję. Ale z chwilą wyzwolenia PRN winna w porozumieniu z GRN zabezpieczyć inwentarz i zbiory po folwarkach przed rozgrabieniem. Gospodarstwa te bowiem, zgodnie z planem rolnym, opracowanym już teraz przez KRN, będą rozparcelowane albo przejdą na własność społeczną nie podzielone, jako ośrodki

wzorcowo-nasienne i hodowlane. Przeprowadzenie gruntownej melioracji i komsajci opracują koła chłopskie utworzone przy PRN.

Podobnie na odcinku przemysłowym PRN winna mieć na oku wytwórnice i fabryki znajdujące się na terenie powiatu, aby we właściwym czasie komitety fabryczne zabezpieczyły [je] przed: 1) wywiezieniem przez okupanta, 2) zniszczeniem i rozgrabieniem przez nieuspołecznione jednostki, aby zgodnie z deklaracją KRN podległy znacjonalizowaniu (banki, ciężki przemysł, górnictwo, transport).

W celu zrealizowania powyższych wytycznych PRN ustalą e:

1) a) jak zachowuje się okupant, b) siła oporu wobec jego postępowania, c) nastroje wśród ludności, d) stosunek do istniejących org[anizacji], e) stosunek do walki z okupantem.

2) Ilość gmin w powiecie, biorąc przedwojenny podział administracyjny, z uwzględnieniem jednak trudności wynikających z granicą GG.

3) Nawiązać ścisłą współpracę z org[anizacjami] politycznymi, społecznymi, oświatowymi, dowódcami wojskowymi i innymi, stojącymi na stanowisku mobilizacji demokracji, przede wszystkim ze Str[onnictwem] Lud[owym], RPPS, PPR, BCh, GL.

4) Wyteżą siły w celu zdobycia dla idei KRN i AL tych ugrupowań demokratycznych, które nie współpracują z KRN, a więc: 1) prawicowych elementów Str[onnictwa] Lud[owego] i robotników pozostających pod wpływem WRN³. 2) Stron[nictw] demokratycz[nych] zgrupowanych wokół CKL.

5) Zwrócić baczną uwagę, zwłaszcza na terenie gmin wiejskich, na przedstawicielstwo szkolnictwa, kultury i oświaty, a więc przede wszystkim nauczycielstwo szkół powszechnych, które przed wojną w poważnym stopniu procentowym zorganizowane było w Związku Nauczycielstwa Polskiego, stojącym na stanowisku szczerzej demokracji oraz postępu, i postarają się o pozyskanie ich poparcia i współpracy z KRN.

6) Zorganizują w najbliższym czasie rady gminne wszędzie tam, gdzie dotąd nie istnieją.

7) Poczują podległe sobie rady gminne o ich obowiązku, opierając się na instrukcji wydanej przez KRN i na niniejszym okólniku.

8) Dla ułatwienia sobie pracy rady narodowe powołają do życia wydziały PRN pod nazwą kół, w pierwszym rzędzie: 1) Koło Chłopskie, 2) Koło Robotnicze, 3) Koło Gospodarcze, które winno obejmować sprawy przemysłu, rzemiosła, wolnych zawodów, inteligencji pracującej, samorządu terytorialnego i ruchu spółdzielczego.

9) Dla obsługi rad gminnych PRN powołają spośród siebie stałych łączników. Do obowiązku ich należy: 1) informowanie GRN o pracach PRN, 2) instrukcje i porady, 3) pomoc w organizowaniu GRN i odbieranie sprawozdań okresowych GRN.

10) GRN powinny do 15 każdego miesiąca doręczyć łącznikowi PRN sprawozdanie za miesiąc ubiegły. PRN obowiązane są do 30 [danego m-ca] doręczyć łącznikowi WRN sprawozdanie PRN za miesiąc poprzedni. Sprawozdanie to PRN sporządza ze sprawozdań GRN.

Okólnik ten wchodzi w życie z dniem 1 lipca 1944 r.

Czerwiec 1944 r.

Wojewódzka Rada Narodowa
Woj. Warszawskiego

F1

D o
Krajowej Rady Narodowej

Proszę o umieszczenie w organie Rad Narodowych komunikatu Wojewódzkiej Rady Narodowej niniejszej treści:

W dniu 3 lipca 44r odbyło się plenarne posiedzenie Wojewódzkiej Rady Narodowej województwa warszawskiego. W posiedzeniu wzięli udział przedstawiciele: 1/Stronnictwa Ludowego, 2/PPS, 3/Zw. Zawodowych, 4/PPR, 5/Związków Młodzieżowych "Wici" i "Siew", 6/Dowództwa OK AL, 7/Dowództwa grup partyzanckich.

Wojewódzka Rada Narodowa przesyła demokratyczne pozdrowienie KRN oraz wszystkim Radom terenowym.

Wojewódzka Rada Narodowa
woj. warszawskiego

R e z o l u c j a

uchwalona na plenarnym posiedzeniu Wojewódzkiej Rady Narodowej
w dniu 3 lipca 44r.

Na plenarnym zebraniu Wojewódzkiej Rady Narodowej województwa warszawskiego 3go odbyłym w Płocku dnia 3 lipca 44r przedstawiciele organizacji demokracji walczyli, Stronnictwa Ludowego, PPS, Związków Zawodowych, PPR, Związków Młodzieżowych "Wici" i "Siew", Dowództwa okręgowego AL i Dowództwa oddziałów partyzanckich powitali z radością czynnik konsolidacji społeczeństwa polskiego i zgłaszają swój akces do Krajowej Rady Narodowej.

Posiedzenie Wojewódzkiej Rady Narodowej odbywa się w momencie kiedy wspólnymi siłami na wszystkich frontach armie państw sprzymierzonych rozbijają w proch bandy hitlerowskie, w momencie kiedy przy boku bohaterkiej Armii Czerwonej korpusy polskie pod dowództwem gen. Berlinga nieśmiałym wyzwolenie narodzi polskiemu, oraz stwierdzamy, że naród polski na równi z innymi narodami winien włożyć wkład pracy i wysiłków w walce z największym wrogiem ludzkości: hitleryzmem, wobec czego postanawiamy i na terenie naszego województwa przystąpić do organizowania rad terenowych, oraz spotęgowania ruchu wywoleńczego.

Stwierdzamy, że są czynniki destrukcyjne na naszym terenie, które kierują się wrogimi wobec świata demokracji, hamują tym samym naturalny rozwój ~~demokracji~~ konsolidacji całego narodu do walki z wrogiem, wobec czego my potępiamy z całą bezwzględnością każdy odruch reakcyjny, który stoi na przeszkodzie tworzenia jednolitego frontu narodu polskiego oraz godzi w interesy demokracji.

Doceniając największy wkład krwi żołnierzy Armii Czerwonej w obecną wojnę wywoleńczą, od którego to czynnika zależy również wyzwolenie narodów okupowanych a tym samym i narodu polskiego, przesyłamy najserdeczniejsze pozdrowienie dla bohaterów armii bratnich narodów słowiańskich, przesyłamy na szcze górnym pozdrowienie żołnierzom walczącym na wszystkich frontach przeciw zalewowi germanizmu, ośmiemu ruchowi partyzanckiemu, ślemy pozdrowienie dla naszych żołnierzy AL w Guberni Generalnej oraz wszystkim patriotom, którzy uczestniczą w walkach wywoleńczych z pod tyranii hitlerowskiej.

Wojewódzka Rada Narodowa przesyła demokratyczne pozdrowienia KRN i sąsiedniej Warszawskiej, Miejskiej Radzie Narodowej.

Warszawska Wojewódzka
Rada Narodowa

Ryc. 10. Fotokopia pisma konspiracyjnej Woj. Rady Narodowej w Płocku do KRN, zawierająca tekst rezolucji uchwalonej przez radę na inauguracyjnym posiedzeniu

a W kolekcji dokumentów Muzeum Historii Polskiego Ruchu Rewolucyjnego w Warszawie znajduje się również projekt niniejszego okólnika. Ze względu na pewne różnice w obu tekstach, zwracamy uwagę na sformułowania skreślone w pierwotnym, a mogące być interesujące dla badacza. W tekście projektu okólnika znajduje się następujące zdanie: „Placówki te oczywiście zostaną albo zlikwidowane, albo włączone do systemu opracowanego przez PRN”.

b W projekcie okólnika stwierdzano następnio: „Należy śmiało projektować przyszłe formy życia społecznego, nie poprzestając na tym, co zostanie po okupacji, czy też do stanu przedwojennego”.

c W projekcie okólnika następowały po tym następujące zdania: „W zakresie gospodarczym PRN powinny opracować zarządzenia i środki, które po dzięki, rabunkowej gospodarce niemieckiej uporządkują wymianę produktów rolnych i towarów przemysłowych pomiędzy wsią i miastem. Bez krzywdy producentów należy w zasadzie usunąć niedostatek i głód nie zorganizowanego ogółu konsumentów”.

d W okólniku pominięto zdanie: „PRN na odcinku pracy propagandowej powinna już teraz uświadamiać, że kombinacje i macherki wojenne, częstokroć usprawiedliwione obawą śmierci głodowej, staną się niedopuszczalne i będą surowo karane z chwilą, gdy naród polski stanie się znowu gospodarzem na swojej ziemi”.

e W projekcie okólnika pkt. 1 brzmiał: „I, a) jakie organizacje polityczne i wojskowe istnieją na terenie podległych im powiatów, b) stopień ich aktywności, c) ich wpływ na społeczeństwo, d) ich wzajemny stosunek, e) ich stosunek do okupanta”.

1 Delegacja KRN w składzie: Edward Osóbka-Morawski, Marian Spychalski, Kazimierz Sidor, Jan Haneman, przebywająca w ZSRR w maju 1944 r., została przyjęta przez członków rządu radzieckiego z J. Stalinem w dniu 22 maja.

2 Po przeprowadzeniu rozmów przez delegację KRN z kierownictwem ZPP i dowództwem AP w ZSRR, Zarząd Główny ZPP ogłosił 28 maja uchwałę uznającą Krajową Radę Narodową za „jedyną reprezentację narodu, wyrosłą z walk przeciwko okupantowi”.

3 Chodzi o WRN-PPS.

Nr 19

1944 [czerwiec, Warszawa]. — Raport w sprawie organizacji służby prasowej przy Warszawskiej Wojewódzkiej Radzie Narodowej.

Wobec trudności zebrania informacji przez kier. propagandy przy WRN projektują:

1) Tam, gdzie są zorganizowane gminy i powiaty, informacje z gminy idą do refer[atu] prasowego powiatu, skąd najkrótszą drogą do kier. propagandy przy WRN lub na skrzynkę. W tym celu przy radach gminnych i powiatowych należy stworzyć stanowisko ref. propagandy, niezależnie od propagandy prowadzonej w terenie. Dział ten powinien obsługiwać członek r[ady], dobrze zorientowany w stosunkach miejscowych.

2) Tam, gdzie rady nie zostały jeszcze zorganizowane, rolę informatorów terenowych powinny spełniać bratnie organizacje wchodzące w skład obozu lewicy społecznej. Organizacje te, mając kontakt ze swoimi komórkami, obejmującymi szerszy zakres działalności, nadadzą informację drogą zwykłą (przez technikę), po czym dalsze ogniwa zwrócą się za pośrednictwem ZWM lub bezpośrednio do WRN.

Oryginał, maszynopis.

MHPRR, sygn. 5941.

Nr 20

1944, lipiec 9 [Płock]. — Pismo Warszawskiej Wojewódzkiej Rady Narodowej w Płocku do Krajowej Rady Narodowej.

Proszę o umieszczenie w organie rad narodowych komunikatu Wojewódzkiej Rady Narodowej niniejszej treści:

„W dniu 9 lipca 1944 r. odbyło się plenarne posiedzenie Wojewódzkiej Rady Narodowej Województwa Warszawskiego¹. W posiedzeniu wzięli udział przedstawiciele: 1) Stronnictwa Ludowego, 2) PPS, 3) Związków Zawodowych, 4) PPR, 5) Związków młodzieżowych «Wici» i «Siew», 6) Dowództwa O[kręgowego] K[omitetu] AL, 7) Dowództwa grup partyzanckich².

Wojewódzka Rada Narodowa przesyła demokratyczne pozdrowienia KRN oraz wszystkim radom terenowym.

Wojewódzka Rada Narodowa
Woj. Warszawskiego

Rezolucja

uchwalona na plenarnym posiedzeniu
Wojewódzkiej Rady Narodowej w dniu 9 lipca [19]44 r.

Na plenarnym zebraniu Wojewódzkiej Rady Narodowej Województwa Warszawskiego odbytym w Płocku dnia 9 lipca 44 r. przedstawiciele organizacji demokratycznych, Stronnictwa Ludowego, PPS, Związków Zawodowych, PPR, związków młodzieżowych «Wici» i «Siew», Dowództwa Okręgowego AL i Dowództwa oddziałów partyzanckich powitali z radością czynnik konsolidacji społeczeństwa polskiego i zgłaszają swój akces do Krajowej Rady Narodowej.

Posiedzenie Wojewódzkiej Rady Narodowej odbywa się w momencie, kiedy wspólnymi siłami na wszystkich frontach armie państw sprzymierzonych rozbijają w proch bandy hitlerowskie, w momencie, kiedy przy boku bohaterskiej Armii Czerwonej korpusy polskie pod dowództwem gen. Berlinga niosą wyzwolenie narodowi polskiemu. Stwierdzamy, że naród polski na równi z innymi narodami winien włożyć wkład pracy i wysiłków w walkę z największym wrogiem ludzkości — hitleryzmem, wobec czego postanawiamy i na terenie naszego województwa przystąpić do organizowania rad terenowych oraz spotęgowania ruchu wyzwolenieckiego.

Stwierdzamy, że są na naszym terenie czynniki destrukcyjne, które kierują się wrogimi intencjami wobec świata demokracji, hamują tym samym naturalny rozwój konsolidacji całego narodu do walki z wrogiem, wobec czego potępiamy z całą bezwzględnością każdy odruch reakcyjny, który stoi na przeszkodzie tworzenia jednolitego frontu narodu polskiego oraz godzi w interesy demokracji.

Doceniając największy wkład krwi żołnierzy Armii Czerwonej w obecną wojnę wyzwolenczą, od którego to czynnika zależy również wyzwolenie narodów okupowanych, a tym samym i narodu polskiego, przesyłamy najserdeczniejsze pozdrowienia dla bohaterskich armii bratnich narodów słowiańskich, przesyłamy nasze gorące pozdrowienia żołnierzom walczącym na wszystkich frontach przeciw zalewowi germanizmu, całemu ruchowi partyzanckiemu, ślemy pozdrowienia dla naszych żołnierzy AL w Guberni Generalnej oraz wszystkim patriotom, którzy uczestniczą w walkach wyzwoleniczych spod tyranii hitlerowskiej.

Wojewódzka Rada Narodowa przesyła demokratyczne pozdrowienia KRN i sąsiedzkiej Warszawskiej Miejskiej Radzie Narodowej”.

Oryginał, maszynopis.

AZHP, 193/II-19, k. 7.

Drukowano w: „Informator Krajowej Rady Narodowej” nr 6, 28 lipca 1944, s. 9; Jan Ptaśński: *Z mazowieckich pól*, Warszawa 1968, s. 356—357.

1 Wojewódzka Rada Narodowa dla terenów północnego Mazowsza, wcielonych do Rzeszy niemieckiej, została powołana 9 lipca 1944 r. w Teodorowie k/Starożreb pow. Płock.

2 W posiedzeniu udział kilkunastu działaczy delegowanych przez terenowe organizacje partyjne i społeczne oraz terenowe konspiracyjne rady narodowe: Michał Gwiazdowicz, działacz ludowy; Bolesław Stępniewski, b. działacz Związku Robotników Rolnych; Michał Paprocki, działacz ludowy ze Skoczkowa, przewodniczący powiatowej konspiracyjnej Rady Narodowej w Sierpcu; Aleksander Nowak, przewodniczący PRN w Płocku; przedstawiciele PPR, AL i grup partyzanckich — b. działacze SL, „Stew” i „Wici”: Kazimierz German, Jakub Krajewski, Jan Ptaśński, Mieczysław Bodalski, Władysław Marchot „Mazur”, Władysław Rypiński, Lucjan Markowski i inni. W posiedzeniu brała również udział przedstawicielka KC PPR Jadwiga Ludwińska „Marta”.

Na posiedzeniu omówiono deklarację KRN oraz nakreślono zadania stojące przed nowo utworzoną radą. Dokonano też wyboru prezydium i członków rady.

Nr 21

1944, lipiec 11, Ursus. — Protokół posiedzenia Komitetu Fabrycznego Państwowych Zakładów Inżynierii „Ursus”.

Protokół posiedzenia K[omitetu] F[abrycznego] „Ursus” z dnia 11 7 [19]44 r.

Obecni przedstawiciele: ze strony PPS Lewicy dwóch¹, z PPR — dwóch² i jeden przedstawiciel KRN³.

Porządek dzienny ustalono:

- 1) Poszerzenie działalności komitetu.
- 2) Usprawnienie działalności milicji.
- 3) Omówienie gazetki fabrycznej.
- 4) Wolne wnioski.

Przewodniczył przedstawiciel KRN.

Punkt 1: Dokooptacja dalszych grup robotniczych do KF, jak WRN i robotniczych elementów z AK, spełzła na niczym. Przedstawiciel PPS Lewicy zakomunikował, że na następnym zebraniu KF weźmie udział delegat grupy syndykalistycznej „Walka Ludu”⁴. Postanowiono wpływać oddolnie na masy pracujące, a zorganizowane w oportunistycznych organizacjach politycznych, by przez infiltrację prasy i oświadczeń KF uzyskać szersze poparcie KF na terenie.

Punkt 2: Przedstawiciel PPS Lewicy przekazał członkowi KF do spraw milicyjnych drużynę milicyjną w składzie 1 i 5 do dyspozycji i zaopatrzenia.

Punkt 3: Odczytano i przyjęto kolektywnie opracowaną pierwszą gazetkę fabryczną jako zaczątek prasy zawodowej, ustalając tytuł jej na „Biuletyn Fabryczny” z podpisem „Komitet Fabryczny”⁵. Wydrukowania jej podjął się przedstawiciel KRN. Kolportażem po wydrukowaniu zajmą się obie strony KF.

Punkt 4: W wolnych wnioskach przedstawiciel KRN zaproponował:

- 1 — by posiedzenia KF były protokołowane. — Akceptowano.
- 2 — by opracować do drugiej gazetki fabrycznej materiał instrukcyjny dla

kierowników i robotników fabryki na wypadek ewakuacji fabryki Ursus⁶. — Akceptowano.

3 — by przygotować środki obronne i zabezpieczające na wypadek zniszczenia fabryki. — Przyjęto.

Na tym zebranie zakończono.

Oryginał, rękopis.

MHPRR, 5945.

1 Przedstawicielami PPS Lewicy (RPPS) w Komitecie Fabrycznym byli Tadeusz Lipiec i Piętaszewski.

2 Edward Przemieniecki i Kazimierz Blachani.

3 Henryk Szafranski „Wladek”, „Piotr”.

4 W „Ursusie” była nieliczna grupa Związku Syndykalistów Polskich.

5 Pismo wychodziło pod tytułem „Głos Ursusa”. W skład redakcji wchodził: Edward Przemieniecki, Ryszard Kleśniak, Tadeusz Lipiec. Kolportażem pisma zajmowali się członkowie redakcji, członkowie partii oraz ZWM-owcy. Gazetki docierały do robotników rejonu Ursus—Włochy.

6 Po powstaniu warszawskim Niemcy wywieźli maszyny i surowiec, a hale fabryczne zdemastowali.

Nr 22

1944, lipiec 16 [Warszawa]. — „Protokół nr 2 posiedzenia Koła Robotniczego KRN”.

Obecni: Piotr¹, Zawadzki², Rafał³. Nieobecnych trzech członków koła.

Posiedzenie odbyło się⁴ z udziałem przedstawiciela Prezydium KRN⁵. Na porządku dziennym:

- 1) Sprawozdanie z terenu.
- 2) Sprawozdanie z kół.
- 3) Zadania ruchu zawodowego.

Wobec braku połowy członków koła przewodniczący na wstępie zaznaczył konieczność zwołania posiedzenia w najbliższym czasie, ponieważ tak szczupły skład posiedzenia nie da możliwości odtworzenia pełnego stanu rzeczy w sprawozdaniach i uniemożliwi powzięcie decyzji w programie pracy na najbliższą przyszłość.

1) Ze sprawozdania z terenu Warszawy, jakie zrobił tow. Zawadzki, wynika, że główną przeszkodą na drodze do mobilizowania mas wokół podstawowego zadania walki o wyzwolenie narodowe jest oportunizm zaszczerpiony przez reakcyjną propagandę bierności. Konieczność przełamania tej bierności wśród niektórych ugrupowań robotniczych wysuwa się na czoło naszych zadań pracy organizacyjnej. Podobna sytuacja jest na prowincji.

2) Mimo trudności wymienionych w sprawozdaniu z terenów, praca organizacyjna Koła Robotniczego robi postępy. W przemyśle, zwłaszcza metalowym, istnieją w największych fabrykach warszawskich i prowincjonalnych komitety fabryczne międzyorganizacyjne. Istnieją również w innych i mniejszych zakładach pracy komitety pracownicze, do których wchodzi nie tylko przedstawiciele organizacji i ugrupowań robotniczych, pracowniczych i urzędniczych współpracujących z KRN, ale również i tymi, które stoją na stanowisku CKL, ale nawet RJN⁶ (mianowicie WRN). W komunikacji mamy do zanotowania godny uwagi fakt organizowania się Z[wiązku] Z[awodowego] K[olejarzy].

3) Przed przystąpieniem do p[unktu] 3 przedstawiciel Prezydium KRN zreferował krótko obecną międzynarodową sytuację polityczną i jej najbliższe perspektywy, dając w ten sposób naświetlenie zadań, jakie stoją przed polskim ruchem robotniczym⁷.

W dyskusji wyłoniono wniosek powołania Komisji Koła Rob[otniczego] do Spraw Zw[iązków] Zawodowych, która by ułatwiała prezydium koła opracowanie planu pracy. Przy pomocy tej komisji postanowiono wydać w najbliższym czasie odezwę o zadaniach rob[otniczego] ruchu zawodowego.

Na tym posiedzenie zakończono.

Oryginał, rękopis.

MHPRR, 5937.

1 Henryk Szafrąński.

2 Władysław Dworakowski.

3 Eugeniusz Kembrowski.

4 Posiedzenie odbyło się w Warszawie przy ul. Łochowskiej 53a, w mieszkaniu Władysława Greibera. Przewodził H. Szafrąński.

5 Bolesław Bierut.

6 Rada Jedności Narodowej, powołana w styczniu 1944 r. przez delegata rządu emigracyjnego Jana Jankowskiego spośród przedstawicieli WRN, SL, SN, SP w miejsce Krajowej Reprezentacji Politycznej dla politycznej konsolidacji stronnictw politycznych wokół Delegatury i AK.

7 Według relacji Aleksandra Pasterbińskiego, B. Bierut, omówił sytuację międzynarodową i sytuację na frontach, poinformował zebranych, że w lasach lubelskich przebywa około 10 tys. partyzantów. Oczekują oni na uzbrojenie ze zrzutów lotniczych. Dodał, że zrzuty broni będą sygnałem do większych operacji armii radzieckiej i jednostek polskich, które wyzwolą większe obszary wschodniej Polski. Zalecał przy tym, aby działacze polityczni znaleźli się bliżej frontu na terenach, które zostaną wcześniej wyzwolone. Pozostali w miejscach pracy winni zająć się zabezpieczeniem maszyn i urządzeń przed wywozem i zniszczeniem przez okupanta.

Nr 23

1944, lipiec 18 [Warszawa]. — „Protokół nr 3 posiedzenia Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej Woj. Warszawskiego”¹.

Obecni: ob. Piotr², ob. — — —^a, ob. Krzesiwo³, ob. Bronisław⁴, ob. Rafał⁵.
W posiedzeniu bierze udział przedstawiciel Prezydium Krajowej Rady Narodowej⁶.

Na porządku dziennym:

- 1) Sprawozdania z terenu.
- 2) Sprawozdania z kół.
- 3) Sytuacja ogólna — dyskusja.
- 4) Program pracy.
- 5) Okólnik.

1) Na wstępie ob[ywatel] przewodniczący poinformował obecnych, że w czasie od ostatniego posiedzenia plenum prezydium odbyło się pięć spotkań trzyosobowej egzekutywy prezydium, na których omówiono i przygotowano szereg bieżących spraw organizacyjnych rady wojewódzkiej i rad terenowych. M. in. również wynajęto lokal dla spotkań egzekutywy i zaangażowano funkcjonariusza dla obsłużenia rad powiatowych i gminnych tam, gdzie nie ma powiatowych.

Ze sprawozdania z terenu wynika, że zaczynamy pokonywać trudności organizacyjne rad powiatowych na prawym brzegu Wisły. Liczymy, że przy pomocy funkcjonariusza wspomnianego wyżej, zwiążemy wkrótce powiaty położone we wschodniej części województwa z radą wojewódzką. Na lewym brzegu Wisły notujemy bolesny wylom, dokonany przez okupanta w okresie sprawozdawczym. Na terenie powiatu łowickiego aresztowano znów dwóch członków prezydium rady pow[iatowej] 7. Poza tym przyjmujemy do wiadomości fakt powstania Rady Miejskiej we Włochach i rozbudowę komitetów pracowniczych 8 w miastach i miasteczkach podwarszawskich. Najbardziej żywotna z rad terenowych województwa jest nadal Rada Narodowa m. Rembertowa.

2) Prace kół niewiele rozwinęły się naprzód w okresie sprawozdawczym. Koło Robotnicze jest jeszcze niezupełnie zorganizowane. Koło Chłopskie organizuje się. Koło Gospodarcze napotyka największe trudności. Brak odpowiednich kandydatów do pracy w kole. Jesteśmy w stadium poszukiwania ludzi do koła.

3) Przedstawiciel Prezydium KRN wygłosił referat na temat międzynarodowej sytuacji politycznej, ze szczególnym uwzględnieniem pozycji Polski w układzie sił tworzących jutro świata i podkreśleniem zadań, jakie stoją przed Krajową Radą Narod[ową] i radami narodowymi w terenie.

W dyskusji nad sytuacją polityczną, w powiązaniu z sytuacją organizacyjną rad narodowych, wyłoniono szereg dezyderatów i postulatów dla realizacji zamierzeń i obowiązków rady wojew[ódzkiej].

4) W związku z punktem 3 nakreślono program pracy na najbliższy okres. W celu zorientowania w sytuacji politycznej Polski tych odłamów społeczeństwa, do których dotąd nie dotarła nasza prasa, postanowiono na wniosek przedstawiciela kobiet 9 pow. warszawskiego wydać popularną broszurę. Broszura ta ma się ukazać w najbliższym czasie.

Poza tym postanowiono zatrudnić w pracy organizacyjnej rad powiatowych i gminnych drugiego funkcjonariusza i częściowo trzeciego. Wobec takiego stanu organizacyjnego rady wojewódzkiej powstała konieczność stworzenia budżetu. Dla pokrycia koniecznych kosztów administracji rady wojew[ódzkiej] na dziś i okres najbliższy ustalono wydatki łącznie na 6 tys. zł — — — 6 z następującym rozbiem na poszczególne pozycje:

1. dwaj funkcjonariusze po 2000 zł.
2. trzeci funkcyj[onariusz] 1000 zł, różne 1000 zł.

5) Z dyskusji nad uzgadnianiem prac wyłoniła się konieczność wydania natychmiast 2 okólnika.

Oryginał, rękopis.
MHPRR, sygn. 5940/1.

a Słowo nieczytelne, prawdopodobnie „Barzyk” — Józef Więckowski.

b Słowo nieczytelne.

1 Posiedzenie odbyło się w Warszawie przy ul. Grzybowskiej 56, w mieszkaniu Aleksandra i Mieczysławy Pasterbińskich.

2 Henryk Szafrąński.

3 Józef Wirski.

4 Bronisław Drzewiecki.

5 Eugeniusz Kembrowski.

6 Nazwisko nie ustalone.

7 W drugiej połowie czerwca gestapo aresztowało w Łowiczu działaczy ruchu rewolucyjnego Stanisława Brudkę i Adama Dziegielewskiego.

Stanisław Brudka „Stach”, „Skromny” (17 XI 1902—1944), nauczyciel, radykalny działacz ZMW „Wici”, PSL „Wyzwolenie”, ZNP. Od 1928 r. członek KPP, był jednym z czołowych

organizatorów strajków chłopskich i robotniczych w pow. Łowicz. W 1941 r. związał się z ZWW, a następnie stał się współorganizatorem PPR i jej czynnym działaczem. Organizował konspiracyjną PRN w Łowiczu, która powstała 9 IV 1944 r. Aresztowany, przebywał na Pawiaku, skąd został wywieziony do obozu koncentracyjnego w Gross-Rosen, gdzie zginął męczeńską śmiercią.

Adam Dziągiewski „Dziadek” (17 XII 1878 — 1944). Od 1905 r. należał do PPS Lewicy i brał udział w rewolucji na terenie rodzinnej Łodzi. Po przeniesieniu się do Łowicza był współorganizatorem pierwszych komórek KPP w 1922 r. Był członkiem Komitetu Dzielnicowego KPP w Łowiczu i Komitetu Okręgowego Warszawa-Lewa. W latach okupacji organizował komórki PPR i oddziały Gwardii Ludowej, a następnie konspiracyjne rady narodowe w powiecie Łowicz. Na organizacyjnym posiedzeniu konspiracyjnej Powiatowej Rady Narodowej, które odbyło się w jego mieszkaniu przy ul. Mostowej 22, został wybrany wiceprzewodniczącym PRN. Aresztowany w połowie czerwca 1944 r., został zamordowany w nieznanym dniu i miejscu.

⁸ Chodzi o komitety fabryczne.

⁹ Nazwisko nie ustalone, prawdopodobnie Pejasowa.

Nr 24

1944, lipiec 30, Warszawa. — „Protokół¹ posiedzenia konstytucyjnego przedstawicieli Organizacji Pracowników Kolejowych”^a.

Przedstawiciele Organizacji Pracowników Kolejowych zebrani w dniu 30 VII [19]44 r. w Warszawie rozpoczęli obrady z następującym porządkiem dziennym.

1) Zagajenie.

2) Sprawozdania z ośrodków pracy, które reprezentują.

3) Dyskusja.

1) W zagajeniu kol. Piotr² zaznajomił zebranych z personalną obsadą Krajowej Rady Narodowej i wyjaśnił jej owocną pracę na terenie kraju i zagranicy celem wywalczenia Niepodległej Wielkiej i Demokratycznej Polski Ludowej.

Zebrani z całą satysfakcją wysłuchali obszernego i rzeczowego naświetlenia sprawy. Po szeregu pytań dotyczących się przynależności politycznej członków Krajowej Rady Narodowej przystąpiono do następnego punktu porządku dziennego, a mianowicie:

2) Sprawozdania.

Pierwszy zabrał głos kol. Tadzik³. Starał się nawiązywać kontakty na swoim terenie z członkami Z[wiązku] Z[awodowego] K[o]lejarzy, myślącymi zdrowo, demokratycznie i uczciwie. Z całego szeregu odbytych rozmów wyniósł wrażenie, że ludzie gotowi są do pracy w myśl dyrektyw KRN, ale brak jest organu, który dałby wytyczne.

Następnie zabrał głos kol. Szczupak⁴, charakteryzując postawę polityczną pracowników w Parowozowniach W[arszawa] Zachodnia i Wschodnia. Dawni kierownicy Z[wiązku] Z[awodowego] M[aszynistów] swoim postępowaniem stracili kompletny autorytet u pracowników i jako takich nie należy brać pod uwagę, a starać się o ludzi o nieskazitelnym przeszłości i dobrych organizatorów, a ruch nasz na pewno nabierze należnego mu rozpędu. Kol. Franek⁵ scharakteryzował również karierowiczowskie i nie zawsze idące w parze z uczciwością postępowanie władz ZZK, ZZM i KPW⁶. Jako przykład wspominał o wysyłaniu pracowników do domów wypoczynkowych, z których rzekomo mieli korzystać najbardziej potrzebujący, a korzystali tylko protegowani.

Kol. Budzik⁷ wychodzi z założenia, że podstawowym elementem przy organizowaniu rzesz pracowników kolejowych jest podejście na platformie zawodowej. Jeżeli chcemy wykuć lepszą i sprawiedliwą dolę, musimy dążyć do stworzenia jednego wielkiego związku kolejarzy, bo w jedności siła.

Należy w każdym terenie dążyć do organizowania ogniw, które praktycznie obejmą wszystkich.

Kol. Strzała⁸ charakteryzuje pracę na terenie warsztatów Pruszków. Ludzie chętnie czytali ulotki, interesując się przede wszystkim stroną militarną aliantów, wykazując małe zainteresowanie związane z ruchem zawodowym. Obecnie sprawa przedstawia się krańcowo inaczej. Ludzie po prostu prą do skupiania się zawodowego i jakiegoś czynu, którego na razie im nikt nie wskazuje. Kol. Franek dowodził konieczności utworzenia jednego związku zawodowego kolejarzy z podziałem na sekcje zawodowe.

Kol. Tadzik zastanawia się, czyby nie zmienić nazwy ZZK na inną, ze względu na nie zawsze mądrą politykę kierowników związku, jednak zwrócono uwagę, że zebrani nie są prawomocni zmieniać nazwę, ponieważ to leży w zakresie kompetencji zjazdu. Tworzenie nowych nazw jest nie scalaniem, a rozbijaniem całości, czego musimy bezwzględnie unikać.

Następnie przystąpiono do trzeciego i ostatniego punktu porządku dziennego.

3) Dyskusja.

W dyskusji przeprowadzonej obszernie uznano słuszność powołania komitetu pracowników kolejowych współpracującego z KRN.

W toku obrad wyłoniono:

1) Komitet z zadaniem skupiania kolejarzy wokół Krajowej Rady Narodowej.

2) Prezydium celem podjęcia natychmiastowej pracy organizacyjnej i wykonawczej.

Do Komitetu Kolejowego współpracy z Krajową Radą Narodową weszli następujący członkowie:

Kol. Kier. W[arsza]wa Wschodnia	(ZZK)
„ „ „ „	(ZZM)
„ Franek W[arsza]wa Zachodnia	(BZZM) ⁹
„ Szczupak „ „	(ZZM)
„ Tadzik „ Szczęśliwice	(ZZK)
„ Budzik „ Pruszków	(ZZK)
„ Wacek „	(ZZK)
„ Strzała „	(Przedstawiciel Młodych Kolejarzy nie zrzeszonych)
„ Wierzba ¹⁰ W[arsza]wa Dyrekcja.	(Pracownik umysłowy, nie należący do żadnego związku zawodowego).

Do prezydium weszli następujący członkowie: kol. kol. Budzik, Franek, Wierzba i Wiktor¹¹.

Wyłonione prezydium postanowiło wydać ulotkę do wszystkich pracowników kolejowych celem poinformowania ogółu o stanie rzeczy.

W zakończeniu zebrania uchwalono rezolucję następującej treści: My, zebrani przedstawiciele Organizacji Pracowników Kolejowych, zgłaszamy swoją współpracę z Krajową Radą Narodową, doceniając jej pozytywne wyniki na terenie kraju

i zagranicy, które dążą do zjednoczenia narodu polskiego w walce o wyzwolenie i budowy Polski Wielkiej i Demokratycznej.

Niech żyje sojusz polsko-sowiecki!

Niech żyje Polska Wielka i Demokratyczna!

Warszawa, dnia 30 VII 1944 r.

Oryginał, maszynopis.

MHPRR, 5944.

a Dalsze słowa w tytule protokołu: „— — opartych o współpracę z Krajową Radą Narodową” — w tekście oryginału przekreślone.

1 Protokół publikujemy ze względu na fakt uczestniczenia w posiedzeniu kilku działaczy robotniczych zaangażowanych w tworzeniu i działalności konspiracyjnych rad narodowych w Okręgu Warszawa-Lewa Podmiejska. Posiedzenie odbyło się prawdopodobnie w Pruszkowie.

2 Henryk Szafrąński.

3 Marian Turemko.

4 Jan Szafrąński, maszynista PKP.

5 Nazwisko nie ustalone.

6 Nazwy związku nie ustalono.

7 Bolesław Polak.

8 Nazwisko nie ustalone.

9 Nazwy związku nie ustalono.

10 Inż. Bąk.

11 Stanisław Stachacz.

Nr 25

1944, lipiec [Warszawa]. — Instrukcja nr 1 Koła Robotniczego przy Wojewódzkiej Radzie Narodowej Woj. Warszawskiego.

W związku z sytuacją na frontach, okupant pośpiesznie ewakuuje urzędy, instytucje i fabryki, rabuje doszczętnie nasz kraj.

W interesie naszym jest uniemożliwić mu rabunek, nie dopuścić do zniszczenia naszego majątku narodowego.

Na wieść o zatrzymaniu nocnej zmiany w fabryce i rozpoczęciu ewakuacji, robotnicy i duża część pracowników administracji nie podjęła pracy.

Opuszczenie fabryk w takim momencie jest słuszne i pożądane, gdyż opóźnia rabunek, a nawet wręcz uniemożliwia [go], z braku do tego rąk.

Okupant nie spodziewał się tak szybkiej reakcji, wzniecił sam ten zamęt, próbuje teraz naprawić błęd. Obietnicami wypłacenia zarobku, dla zachęty wydając deputat nielicznym robotnikom i urzędnikom, którzy podjęli pracę. Huk dział nie dopuści już do opanowania sytuacji.

Raz ruszony robotnik z fabryk winien być organizowany przez aktyw robotniczy wokół komitetu fabrycznego. Winno nastąpić zjednoczenie sił organizacji wojskowych i łączne działanie pod kierownictwem komitetu fabrycznego.

Czas ten należy wykorzystać, jednocząc w walce klasę robotniczą i inteligencję pracującą. Należy wskazać rolę robotnika zorganizowanego w momencie przełomowym, jaki teraz jest.

W związku z zadaniami, jakie stoją przed komitetem fabrycznym, należy:

1) Utworzyć dowództwo wyłonione przez organizacje wojskowe.

2) Dowództwo przeprowadzi dozbrojenie: przez pobranie broni z organizacji

wojskowych, przez rozbijanie, ewentualnie kupno, np. żołnierz z frontu sprzedał „parabelkę” z nabojami za 500 zł.

3) Zorganizować obserwację fabryki.

4) Wyszukać lokale na punkty informacyjne, zebrania codzienne KF.

5) Opracować wytyczne dla ogółu pracowników.

6) Utrzymać łączność przez podanie tych wytycznych w sposób czytelny na budynkach fabrycznych, stacji kolejowych i w pobliżu fabryk.

7) Komitety partyjne przypilnują, aby zachowana była konspiracja lokali i ogniw partyjnych.

8) Komitety partyjne zgłoszą mówców na wiece robotnicze celem uzgodnienia z nimi tematów.

Koło Robotnicze przy Woj[ewódzkiej] Radzie Nar[odowej]
Woj. Warszawskiego

Lipiec 1944 r.

Oryginał, maszynopis.
MHPRR, 5938.

Nr 26

1944, lipiec [Warszawa]. — Projekt odezwy konspiracyjnej
Wojewódzkiej Rady Narodowej¹.

Stanęliśmy wobec wydarzeń o historycznej doniosłości. Armie wyzwolenicze zbliżyły się^a do bram stolicy. Po paru dniach bezładnej ucieczki okupant próbuje ostatni raz stworzyć pozory ładu i bezpieczeństwa. Ogłoszono, że armie sowieckie i polskie zostaną pod Warszawą zatrzymane i rozbite. Mordercy hitlerowscy liczą na drugi cud nad Wisłą^b. Robią pozory powrotu do pracy urzędów i instytucji, które przed paru dniami ewakuowali. Wezwali całą ludność Warszawy do budowy linii obronnych miasta. Obiecują nam bezpieczeństwo i spokój.

Jednocześnie słyszymy, że na gwałt poszukują między sobą winowajców paniki i ewakuacji Warszawy, zarządzanej przed kilku dniami. Podobno gen. Guderian, nowy szef sztabu generalnego, zjechał do Warszawy, aby dać po pysku p[lanu] gub[ernatorowi] Fiszerowi. Podobno gen. Model przenosi swoją kwaterę do Milanówka, postanawiając bronić Warszawy.

Czy wydając takie zarządzenia i ogłaszając takie obietnice okupant traktuje je poważnie? Czy wierzy w szanse ich zrealizowania? Jasne jest dla nas, że nie^b. Nic już nie pomoże zbirom hitlerowskim, że dużo broni, że duże fortyfikacje, że jeden cud, a najmniej pomoże mu naród polski i ludność Warszawy.

Nie ma już ratunku dla podpalaczy świata! Kara za popełnione zbrodnie wisi już bezpośrednio nad ich głowami! Dzień sądu nad Niemcami jest już bardzo bliski! Wyzwolenie Polski zbliża się szybko wielkimi krokami.

Razem z armiami wyzwoleniczymi zbliża się do stolicy Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego, powołany przez Krajową Radę Narodową. Zadaniem tego komitetu jest pełnić funkcje Tymczasowego Rządu Niepodległej Rzeczypospolitej.

Bądźmy gotowi do przyjęcia na siebie obowiązków i odpowiedzialności, jakich wymaga od nas chwila przełomu dziejowego, chwila zwycięstwa światowej demokracji w walce ze światowym faszyzmem i zwycięstwa narodu polskiego nad wrogiem odwiecznym — Niemcami.

W tym celu muszą powstać natychmiast rady powiatowe, miejskie i gminne wszędzie tam, gdzie dotąd jeszcze nie istnieją. Rady gminne, a nawet powiatowe

mogą powołać przedstawicielstwa SL² same, bez udziału przedstawicieli ugrupowań — — c, jeżeli nie mają do nich dotarcia. Rady miejskie powołać należy spośród tych ugrupowań politycznych i obywatelskich, stojących na gruncie KRN, jakie są na danym terenie reprezentowane.

Nie może być ośrodka miejskiego ani wiejskiego, gdzie by w najbliższych dniach nie powstała rada terenowa. Należy natychmiast powołać kandydatów gotowych do objęcia stanowisk w administracji powiatowej, miejskiej, gminnej i w Milicji Obywatelskiej.

Z chwilą wkroczenia na dany teren oddziałów armii sowieckich i polskich należy natychmiast za pośrednictwem dowództwa armii wyzwoleniczych zgłosić się do dyspozycji organów wykonawczych Komitetu Wyzwolenia Narodowego. Do tej chwili przestrzegać jak najbardziej zasad konspiracji, zarówno w stosunku do okupanta, jak i wrogich nam czynników reakcji polskiej; nasilić akcje sabotażu i dywersji, a więc przede wszystkim: w miastach — w stosunku do transportu i komunikacji, na wsiach — w stosunku do akcji rabunkowej w dziedzinie żywienia. Opóźniać zbiory zbóż, utrudniać młockę, nie dopuścić do wywozu, w wypadku dokonania wywozu odebrać zrabowane. W razie potrzeby rozbierać lub całkiem niszczyć maszyny rolnicze, mogące służyć okupantowi w ostatniej chwili do jego zbrodniczych celów.

Nawiazać i zacieśniać współpracę z oddziałami AL, BCh lub innymi stojącymi na gruncie walki z okupantem.

Oryginał, rękopis.

MHPRR, 5940/2.

a Skreślone słowo: „niemal”.

b - b Tekst przekreślony w oryginale.

c Słowo nieczytelne.

1 Okólnik, opracowany w końcu lipca, prawdopodobnie nie ukazał się.

2 Prawdopodobnie dotyczy sądów ludowych, których tworzenie zalecała instrukcja KRN.

Nr 27

1944 [sierpień, Żyrardów]. — Deklaracja organizacji politycznych i społecznych m. Żyrardów, dotycząca powołania konspiracyjnej Rady Narodowej.

Poszczególne organizacje polityczne, społeczne i zawodowe, dochodząc między sobą do porozumienia, że w wyniku obecnej sytuacji i położenia naszego postanowiły powołać tymczasowy organ władzy na terenie Żyrardowa¹. Rada Narodowa jest tym organem, który skupia wszelkie żywioły polskie do walki z okupantem i najeźdźcą. Rada Narodowa jest tym czynnikiem, wokół którego koncentrują się wszystkie ugrupowania kierunków demokratycznych i patriotycznych, stojących na gruncie kontynuowania bezwzględnej walki całego narodu wraz [ze] sprzymierzonymi państwami o całkowite wypędzenie okupanta i stworzenie Wolnej, Uczciwej, Wielkiej, Niepodległej, Demokratycznej Polski i zapewnienie robotnikowi, chłopu i inteligencji pracującej całkowitego wpływu na kształtowanie się powstającego państwa polskiego. Rada Narodowa w wyniku tego, co przeszedł naród w okresie okupacji, doszła do przeświadczenia i zrozumienia, że w przyszłej Polsce nie może być miejsca na spory, kłótnie, antagonizmy partyjne lub walki bratobójcze. Polska

stać się musi Ojczyzną całego narodu, otoczyć opieką i zagwarantować interesy robotników, chłopów i inteligencji pracującej. Powstała rada jeszcze apeluje do tych organizacji wojskowych, politycznych i społeczno-zawodowych, które jeszcze nie zdołały się wyzwolić z uprzedzeń wzajemnej nieufności, by stanęły ramię przy ramieniu jako synowie jednej Ojczyzny do tworzenia Wolnej, Niepodległej, Demokratycznej Polski.

Niech żyje zjednoczenie wszystkich sił narodu polskiego!

Niech żyje KRN!

Niech żyje sojusz państw sprzymierzonych!

Niech żyje AL, BCh!^a

Niech żyje Wolna, Niepodległa, Demokratyczna Polska!^b

Oryginał, rękopis.

AZHP, 193/II-14, k. 9—10.

^a Przekreślone: „AK”.

^b Pod tekstem dopisek: „Zyrardów, sierpień 1944 r.”

¹ W skład powołanej konspiracyjnej Miejskiej Rady Narodowej wchodziło: Tadeusz Rajner — jako przewodniczący, Anna Barzenc, Lucjan Czerwiński, Helena Dżus, Władysław Gołębiowski, Józef Jędrzejewski, Wilhelm Kubara, Franciszek Kazimierski, Stanisław Kostrzewski, Bolesław Lubasiński, Franciszek Mikołajewski, Stanisława Miśkiewicz, Józef Niemira, Helena Paulak, Marian Rajner, Franciszek Relik, Jerzy Stępniewski, Kazimierz Stolarski, Leonard Teper, Kazimierz Urbański, Kazimierz Walejko, Waldemar Wolniewicz, Bolesław Wójcicki — jako członkowie.

Nr 28

1944, sierpień, Płock. — Odezwa Wojewódzkiej Rady Narodowej w Płocku, nawołująca do samoobrony i walki z okupantem.

DO ROBOTNIKÓW, CHŁOPÓW, INTELIGENCJI PRACUJĄCEJ DO WSZYSTKICH POLAKÓW!

OBYWATELE! RODACY!

Bestia hitlerowska znalazła się w objęciach śmierci. Na wszystkich frontach „niezwyciężony” kolos hitlerowski ponosi klęskę za klęską od sprzymierzonych i stacza się z każdym dniem w przepaść, hańba i pogarda narodów całej Europy. Na ziemi włoskiej i francuskiej alianci roznoszą w proch dywizje niemieckie. Wolne są już Włochy, bliska jest wyzwolenia Francja. Rumunia pod ciosami Armii Czerwonej skapitulowała, a naczelny jej „wódz” Antonescu uciekł do Niemiec przed zasłużoną karą. W krwawej [walce] z przeważającymi siłami wroga wykują swoją wolność: Jugosławia, Grecja, Czechosłowacja.

RODACY! Wraz z walczącą Europą demokratyczną zrywa pęta niewoli i nasza Ojczyzna. Ramię w ramię z sojuszniczą Armią Czerwoną wkroczyła do Polski stutysięczna Armia Polska pod dowództwem gen. Zygmunta Berlinga. Na polskim wietrze zatrzepotały okryte sławą biało-amarantowe sztandary. Podziemne oddziały bohaterskiej Armii Ludowej i Armii Krajowej, które krwią swoją i świętą ofiarnością znaczyły walkę z okupantem, dziś łączą się w braterskim uścisku z braćmi zza kordonu.

Składamy cześć bohaterom walczącej Warszawy, którzy dziś dają dowód bezprzykładnego męstwa i waleczności ludu pracującego stolicy!

OBYWATELE! LUDU PRACUJĄCY MIAST I WSI!

W większej części naszego kraju wyzwolone masy ludowe przystąpiły już do budowania Polski Wolnej i Demokratycznej, wyłoniony przez Krajową Radę Narodową Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego, mający uprawnienia Tymczasowej Władzy Wykonawczej, zawiera układy z państwami demokratycznymi. Delegacja PKWN z obywatelami: Morawskim, Andrzejem Witosem i gen. Rolą na czele przyjęta została przez Rząd ZSRR¹, jako przedstawiciele Niepodległego, Suwerennego Państwa.

OBYWATELE! RODACY! MŁODZIEŻY POLSKA!

I nas, Polaków, na ziemiach wcielonych do Rzeszy dzielą od wolności chwile. Ale te chwile są najcięższe i najkrwawsze. Hitleryzm usiłuje pociągnąć za sobą w przepaść wszystkich i wszystko. Realizuje on szatański plan wobec ludności polskiej. Pod pretekstem kopania okopów wróg wywozi młodych Polaków na front, gdzie wciela ich do armii na poniewierkę i śmierć. Obozy i komory gazowe — oto, co nas czeka z rąk Hitlera...

POLACY! Czyż pozwolimy biernie mordować naszych żołnierzy i budowniczych Polski?

Nikt z nas nie będzie biernie patrzył na zgubę narodu!

Nikt z nas nie da się wywieźć na zgubę! Na zbrodnie hitlerowskie odpowiemy walką!

OBYWATELE! MŁODZIEŻY POLSKA!

W całym swym rozkwicie młodości, tężyzny ducha i wzniosłego patriotyzmu połącz kres beczynnej postawie Polaków! Ty, młodzieży, odpowiedzialna jesteś za teraźniejszość! Ty budować będziesz przyszłość Polski! Ty masz obowiązek rozwinąć szeroką akcję samoobrony Polaków! Nie pozwól ludności polskiej jechać do sypania okopów! Uciekajcie z domów przed brankami i z okopów! Wstępujcie do oddziałów partyzanckich! Jeśli nie macie łączności z oddziałami partyzanckimi, ukrywajcie się, aż do jej nawiązania!

RODACY! Dziś już są warunki, aby rozbrajać rozbitków faszystowskich i uzbrajać własne szeregi w celu samoobrony. Naszym świętym obowiązkiem jest niszczyć wroga: niszczyć transport, przecinajcie druty i linie łączności! Tylko walka z okupantem jest skuteczną samoobroną.

Śmierć krwawemu okupantowi!

Cześć Bohaterom Warszawy!

Niech żyje 1 Armia Polska!

Niech żyje Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego!

Niech żyje Demokratyczna Polska Ludowa!

Wojewódzka Rada Narodowa w Płocku

Opis, maszynopis.

AWKW PZPR.

Drukowane w: J. Ptański, *Z mazowieckich pól*, Warszawa 1968, s. 358—359.

¹ Kolejna reprezentacja KRN w składzie: Bolesław Bierut, Edward Osóbka-Morawski, Andrzej Witos i gen. Michał Rola-Żymierski została zaproszona do Moskwy dla prowadzenia rozmów z delegacją rządu emigracyjnego w Londynie (Stanisław Mikołajczyk, Tadeusz Romer, prof. Stanisław Grabski). Rozmowy prowadzone były w dniach 6 i 7 sierpnia 1944 r. z udziałem Wandy Wasilewskiej, jako przewodniczącej ZPP, i chwilowo nie dały rezultatu. Delegacja KRN była w czasie pobytu w Moskwie przyjęta przez Stalina i Mototowa.

DO WSZYSTKICH POLAKÓW ZIEMI MAZOWIECKIEJ !!!
Obywatele! Rodacy! Młodzieży Polskiej!

Szef policji Berlin Janssen nadaje nam. Dziś ma nas
policja. Jest już Ostrołęka, może
i inne miasta. Polacy pod dowództwem Porlinga, Regularna Siła

Przygotujcie się żołnierzami. Rodakami naszych bohaterów. Bracia
policji i Armii Ludowej, naszych sławnych żołnierzy, którzy
jako żołnierze nie bacząc na śmierć walczyli na wschodnim froncie,
nieśli zwycięstwo do wojennej walki z okupantem!

Obywatele! Młodzieży!

Próg dokonuje naszemu wywołaniu naszych młodzieży i młodzieży.
Odcinając karkami, pedzenie ludzi do okopów mają na celu wycofa-
nie Polaków do Armii hitlerowskiej, organizacji, na stacjonar.
Pracownicy się wyiszczono możemy tylko przez organizację
oddziałów partyzanckich i walkę zbrojną. Cała młodzież winna się
ustrzegać i nieopóźnić do Armii Ludowej!

Rodacy! Obywatele!

Wśród naszych Rodaków dość jest broni, którą reakcyjni przy-
wódcy kazali chować przez pięć lat, bezczynnie oczekując odpowied-
niego momentu dla swych machinacji politycznych. Dziś, gdy naka-
zom strzelił jest samobrona narodu, zdrada jest chowanie broni
bezczynnością. Będzie tym, którzy będą uzbrojeni przez biernie
nie pomaganie swych Braci! Organizacje Armii Krajowej powinny
natychmiast połączyć się z oddziałami Armii Ludowej -- wspólnie
bić wroga!

Obywatele!

Zbliża się czas powstania Narodowego. Będą przygotowani
organizacyjni oddziały powstania, przeprowadzający przeszkolenie
wojskowe młodzieży. Całe społeczeństwo polskie, cywilna ludność
i kobiety powinny pomagać powstaniu.

Młodzi Polacy!!!

Wróćcie przyodziewajcie mundury Regularnej Armii Polskiej. Bądźcie
od tego munduru! Wyście się dziś równi swym Braciom!
niszczcie transport, łączność, dbajcie o transporty wywoznych
Polaków! Zabierajcie ludzi z okopów!

**Pracujmy śmierć naszych Braci! Mękę naszych Matok i siostr!
Siostry!**

Kobiety Polki!

Przyjmajcie przed wrogiem wasze dzieci! Pomagajcie partyzan-
tom szukać nad ranymi, wywiadam i ochronianiem, słowem szachy
i sprawności! Organizujcie sekcje sanitarno dla pomocy partyzan-
tom.

Obywatele! Obywatele!!!

Nie oddawajcie kontyngentów! Kryjcie brońki i sprzęty przed
wrogiem i szpiechami! Nie dawajcie chleba wrogom! Pudełko
pewno jego podziurkować i strącić -- szałwion i innych pacholek
niemieckich! Praca w okopach jest pracą przeciw naszej Armii!
Wzrost Armii Polki nie zniebi się współpracą z wrogiem!
Polekajcie z okopów i miejcie pracę!

Polacy!

Nasze Niemce nie jest tym, jakim byli do niedawna. Rosła
armia niemiecka cofa się w popioły. Grupy Polonistów usi-
są grabieżem polskiej ziemi. Okupant nie ma siły do przetrwa-
nia naszych obywateli. Rozbrajajmy więc oddziały rozbitków!

Przejdźmy z dotychczasowej bierności do walki!

Śmierć okupantom!

Niech żyje samobrona Narodu!

Niech żyje powstanie Narodowe!

Niech żyje Polska!

Do widzenia, Polacy!

Ryc. 11. Fotokopia odezwy konspiracyjnej Powiatowej Rady Narodowej
w Płocku z sierpnia 1944 r.

Nr 29

1944, wrzesień 10, Płock. — Artykuł o powstaniu konspiracyjnej Wojewódzkiej Rady Narodowej w Płocku.

Zamieszczamy poniżej nadesłaną nam korespondencję Wojewódzkiej Rady Narodowej¹. Z przyczyn od nas niezależnych drukujemy ją z wielkim opóźnieniem.

W początkach marca br. dotarła do nas, na teren Mazowsza wcielonego do Rzeszy, wiadomość i materiały o powstaniu Krajowej Rady Narodowej. Dowiedzieliśmy się, że różne ugrupowania polityczne, idące po linii demokratycznej, jak Stronnictwo Ludowe, RPPS, PPR i inne, powołały do życia Krajową Radę Narodową w dniu 1 stycznia 1944 r.

U nas, na ziemi Mazowsza, pomimo wściekłego terroru okupanta, pomimo że były przeprowadzane różne wywózki, łapanki, liczne aresztowania, praca organizacyjna i walka partyzancka istniała. Czynne są tu organizacje i ci działacze, którzy przed wojną oddani byli sprawie ludu.

Po przedostaniu się do nas statutu KRN doszliśmy wszyscy jednogłośnie do przekonania, że KRN obrała właściwy kierunek, dążąc do oswobodzenia narodowego i odbudowy powojennej Wolnej, Suwerennej Polski Demokratycznej.

Postanowiliśmy wspólnymi siłami powołać do życia Wojewódzką Radę Narodową na Ziemi Mazowieckiej. Powyższą myśl podjęli działacze demokratyczni. Plenarne posiedzenie Wojewódzkiej Rady Narodowej odbyło się w czerwcu². Nastrój był bardzo podniosły, a jednocześnie przyjazny. Wzruszający to był widok spotkania się starych działaczy przedwojennych, którzy ze łzami w oczach witali się znów w pracy społecznej, dumni, że pomimo tak trudnych warunków pracy zesłali się, aby wspólnymi siłami powołać tę realną reprezentację narodu — WRN.

W skład Wojewódzkiej Rady Narodowej weszli przedstawiciele Stronnictwa Ludowego, koledzy śp. Obywatela Wieczorka³, Polskiej Partii Robotniczej, Związku Pracowników Rolnych, kółek rolniczych, organizacji młodzieżowej „Wici”, „Siewu”, spółdzielczości i inteligencji. WRN na pierwszym plenarnym posiedzeniu nakreśliła sobie jasny i zdecydowany plan pracy. Pomimo że WRN została ukonstytuowana dość późno, ma już jednak poza sobą poważny dorobek pracy. Zostały zorganizowane powiatowe rady narodowe we wszystkich powiatach (z wyjątkiem dwóch)⁴ znajdujących się w zasięgu WRN. Powiatowe rady narodowe powołują do życia gminne rady narodowe, te zaś z kolei tworzą sieć kół wiejskich i komitetów folwarcznych. Lud Mazowsza nie jest odosobniony, gdyż z najlepszych jego synów wyrosły powyższe przedstawicielstwa mające na celu dobro wszechstronne swych wszystkich obywateli.

Polska musi być i będzie demokratyczna, a nie faszystowska, Polska wolności i dobrobytu dla ludzi⁵, a nie dla wyzyskiwaczy i ciemężycieli. Polska, która zabezpieczy swym obywatelom pracę, chleb, dach nad głową i opiekę na starość, a nie Polska bezrobocia, głodu, ciemnoty, bezczynności i żebractwa, co stanowiło składowy element Polski przedrozbiorowej. Polska, będąca Ojczyzną i Matką dla ludu, a nie dla sytych i uprzywilejowanych próżniaków, spekulantów kapitalistycznych i obszarników. O taką Polskę walczy i walczyć będzie świat pracy i demokracji i na gruncie takiej walki musi stanąć każdy obywatel Polski.

Lud Mazowsza, który zawsze w dziejach wносił wielki wkład ofiarności krwi synów w dziele walki o niepodległość i demokrację, musi teraz żyć całą swą mocą,

aby nie został wyprzedzony przez rodaków innych dzielnic kraju w walce o Wolną, Demokratyczną, Niezależną, Suwerenną Polskę Ludową.

„Głos Mazowsza”, 10 IX 1944, s. 3—4, AWKW.

1 Artykuł napisała prawdopodobnie Jadwiga Ludwińska.

2 Data mylnie podana. Inauguracyjne posiedzenie rady odbyło się 9 lipca 1944 r.

3 Julian Wieczorek (14 II 1907—9 I 1943) — radykalny działacz ludowy, b. czł. „Siewu”. Od 1928 r. ZMW „Wici” i Stronnictwa Ludowego (instruktor, od 1932 r. sekretarz Zarządu Powiatowego w Płocku, od 1937 r. prezes tego zarządu, członek władz wojewódzkich SL). W r. 1932 i 1937 był aktywnym organizatorem strajków chłopskich. W latach 1935—1937 był wniósł wkład w rozbudowę sieci organizacyjnej na Mazowszu płockim. Jesienią tegoż roku przeszedł do pracy w KC RRR-Ch i został jego przewodniczącym. Aresztowany w dniu 8 VII 1941 r., zostaje osadzony na Pawiaku. W połowie kwietnia 1942 r. wywieziony do obozu koncentracyjnego w Oświęcimiu, gdzie zginął.

4 Rady powiatowe nie zostały zorganizowane w Mławie i Makowie Maz.

5 Winno być: „dla ludu”.

Nr 30

1944, wrzesień 12 [Sochocin pow. Płońsk]. — Deklaracja przedstawicieli stronnictw politycznych i bezpartyjnych, zgłaszających akces do Rady Narodowej.

Przedstawiciele niżej wymienionych ugrupowań na terenie gminy Sochocin zgłaszają swój akces do Rady Narodowej i stwierdzają, że:

1) Rząd londyński reprezentuje wyłącznie interesy wąskiej kliki obszarniczo-sanacyjnej, wobec czego nie jest wyrazicielem mas ludowych.

2) Właściwym reprezentantem narodu polskiego jest Krajowa Rada Narodowa, skupiająca w swych szeregach przedstawicieli wszystkich ugrupowań demokratycznych.

Przedstawiciele Stronnictwa Ludowego

” PPR
 ” AL
 ” PPS
 ” bezpartyjnych.

M.p., 12 września 1944 r.

Odpis, maszynops.
 AZHP, 76/III/321-11.

Drukowano w: Jerzy Pawłowicz, Z dziejów konspiracyjnej KRN 1943—1944, Warszawa 1961, s. 212.

Nr 31

1944, wrzesień, Płock. — Odezwa konspiracyjnej Powiatowej Rady Narodowej w Płocku.

DO WSZYSTKICH POLAKÓW!

Obywatele Polacy! Młodzieży Polska!

Sojusznicza Armia Sowiecka nadciąga do nas. Dziela nas dzisiaj zaledwie dziesiątki kilometrów. Zajęta już jest Ostrołęka¹, może za kilka tygodni lub dni

witać będzie na naszej ziemi mazowieckiej I Armia Polska pod rozkazem gen. Berlinga, regularna siła zbrojna narodu.

Polacy!

Byśmy stali się godnymi rodakami naszych bohaterskich braci — partyzantów z Armii Ludowej, naszych sławnych żołnierzy, którzy jako Korpus im. Kościuszki wstąpili: się na wschodnim froncie, musimy przystąpić do czynnej walki z okupantem.

Obywatele Mazowsza!

Wróg dokonuje masowego wywożenia naszych mężczyzn i młodzieży. Codzienne łapanki, pędzenie ludzi do okopów, mają na celu wcielanie Polaków do armii hitlerowskiej, organizacji Todta, na stracenie. Przeciwstawić się wyniszczeniu możemy tylko przez organizowanie oddziałów partyzanckich i walkę zbrojną. Cała młodzież winna się uzbrajać i wstępować do Armii Ludowej.

Rodacy! Obywatele!

Wśród naszych Polaków dość jest broni, którą reakcyjni przywódcy kazali chować przez pięć lat bezczynnie, czekając odpowiedniejszego momentu dla ich machinacji politycznych. Dziś nakazem chwili jest samoobrona narodu, zdradą jest chowanie broni bezużytecznie. Hańba tym, którzy będąc uzbrojeni, patrzą biernie na mordowanie swych braci! Organizacje Armii Krajowej powinny natychmiast połączyć się z oddziałami Armii Ludowej, wspólnie bić wroga.

Obywatele!

Zbliża się czas powstania narodowego. Bądźmy przygotowani! Organizujemy oddziały powstańcze, przeprowadzamy przeszkolenie wojskowe młodzieży. Całe społeczeństwo polskie, cywilna ludność i kobiety powinny pomagać czynnie powstańcom.

Młodzi Polacy!

Wkrótce przydziecie mundury Polskiej Armii regularnej, bądźcież godni tego munduru. Wykażcie się dziś równi swym braciom, niszczone transporty, łączność, odbijajcie transporty wywożonych Polaków. Zabierajcie ludzi z okopów. Pomścimy śmierć naszych Braci, mękę naszych Matek i Sióstr.

Kobiety — Polki!

Ukrywajcie przed wrogiem wasze dzieci. Pomagajcie partyzantom opieką nad rannymi, wywiadem i schronieniem, słowem zachęty i życzliwości. Organizujcie sekcje sanitarne dla pomocy powstańcom.

Obywatele Chłopi!

Nie oddawajcie kontyngentów, kryjcie środki żywności przed wrogiem i zniszczeniem. Nie dawać chleba wrogowi. Pędźcie precz jego pośredników i sługusów — sołtysów i innych pachołków niemieckich.

Praca w okopach jest pracą przeciw naszej armii. Niech żaden z Polaków nie zhańbi się współpracą z wrogiem. Uciekajcie z okopów i miejsca pracy.

Polacy!

Dziś Niemiec nie jest tym, jakim był do niedawna: rozbita armia niemiecka cofa się w popłochu. Gromady kolonistów uciekają ze zrabowanej polskiej ziemi. Okupant nie ma już sił do przeprowadzania tak masowych obław. Rozbrajajmy małe oddziały rozbitków.

Przejdźmy z dotychczasowej bierności do czynu!

Śmierć okupantowi!

Niech żyje samoobrona narodu!

Niech żyje powstanie narodowe!

Niech żyje Polska Armia Regularna!

Do broni, Polacy!
 Niech żyje Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego!
 Niech żyje Demokratyczna Polska Ludowa!

Powiatowa Rada Narodowa w Płocku

„Głos Mazowsza”, 10 IX 1944, s. 5—6.

Drukowane w: Jan Ptasieński, *Z mazowieckich pól*, Warszawa 1968, s. 358—359.

1 Ostrołęka została wyzwolona 6 września 1944 r.

Nr 32

1944, październik 7 [Skorosze pow. warszawski¹]. — Deklaracja grupy członków Milicji PPS—WRN, zgłaszających akces do Gminnej Rady Narodowej.

My, grupa Milicji WRN (PPS), stojąc na platformie jedności narodu, w walce, długo czekaliśmy na naprawienie błędu ze strony naszego kierownictwa, jakim był sojusz z reakcją, a tym samym współdziałanie w rozbijaniu jedności robotniczej. Masy polskie pragną porozumienia ze wszystkimi aliantami, widząc w jedności alianckiej zwycięstwo nad bestią hitlerowską. Antysowieckie stanowisko reakcjonistów, a z nimi i naszego kierownictwa politycznego PPS, doprowadziło do katastrofy warszawskiej, która, jak i inne posunięcia rządu emigracyjnego w Londynie, jest tylko rozbijaniem jedności alianckiej. Wobec kilkakrotnych nawoływań przez nas kierownictwa o zmianie błędnej polityki sprzed 1939 r., która, prowadzona na niekorzyść mas pracujących, naraziła na niepotrzebne straty setek tysięcy ludzi i zniszczenie stolicy, zmiana nie nastąpiła; my dłużej stać przy tym kierownictwie nie możemy.

Krajowa Rada Narodowa przez swą konsekwentną politykę porozumienia ze wszystkimi aliantami doprowadziła do nawiązania stosunków z ZSRR, uregulowała sprawę przejmowania administracji z rąk Czerwonej Armii, tym samym umożliwiając narodowi polskiemu budowanie państwowości rękami ludu polskiego. Widząc w Krajowej Radzie Narodowej gwarantkę demokratycznego ustroju Polski, zgłaszamy akces swój w jej pracach przy Gminnej Radzie Narodowej gminy Skorosze^a.

Odpis, maszynopis.
 AZHP, 193/II-13.

a Odreżony podpis pod tekstem deklaracji (dokonany prawdopodobnie w okresie późniejszym) stwierdza: „Ursus, grupa WRN Fabryki Sam.”

1 Gm. Skorosze w okresie okupacji leżała w granicach pow. warszawskiego, obecnie wchodzi w skład pow. Pruszków m. Ursusa.

SUMMARY

The formation of the All-Poland National Council — an achievement which initiated the formation of local councils of this sort — proved prolific in conspicuous consequences; at the same time this first formation became evidence of the growing

influence and the general approval of the principles promulgated by the united leftist parties, and of the righteousness of the programme laid down for the future by PPR (the Polish Workers' Party) as it was ultimately formulated in the November Manifest: „What we are fighting for”.

The clandestine drive towards forming local national councils assumed a fairly wide scope in Masovia. On March 12, 1944 there was founded the National Council of Warsaw Voivodeship, taking in both the Left and the Right Suburbia of Warsaw as far as they were at that time part of the so-called General Gouvernement. In consideration of the specific conditions ruling the part of Warsaw Voivodeship which the Germans had cut off by a boundary line, the All-Poland National Council decided, after discussing matters with local activists, to create a second National Council of Warsaw Voivodeship embracing the part then incorporated into the German Reich (the Plock Region). This council was inaugurated on July 9, 1944 at Teodorów, Plock County.

Beginning with January 1944 there also came into being local national councils of lower order, covering all of Masovia, especially its south-western part and areas of northern Masovia. Altogether this clandestine movement created national councils in 16 counties, 19 towns and 120 minor communities, villages or industrial settlements.

These new national councils started and gradually intensified their co-operation with what was called the People's Army, working in close harmony with party members and political parties, with trade unions and other organizations active in Warsaw Voivodeship; they also gained the support of non-partisans among the peasants and the industrial workers. Credit is due them for making the population of their territory conscious of what the truly democratic part of the people were aiming at. Subsequently, the trend of activities of the national councils of Warsaw Voivodeship was clearly laid down in „Declaration No. 1” of the Voivodeship's National Council:

„The task imposed upon the National Councils of the Counties is to consolidate the entire democratic body of the people and to rouse the whole population of Poland to the greatest possible effort in combating the enemy, and to organize social life in all its domains”.

The national councils paid special attention to how to take over the civic authority after the country's liberation. By their official representatives like workers' councils, peasants groups, and by their activists they contrived among other problems to prepare means of safeguarding former German property against theft and pillage; they designated those who were to take over and secure a variety of social, economic or communal stations and positions. They also laid the foundation to how to execute the basic implementation of the planned socio-economic reform measures.

All these undertakings of the national councils met with full approval and support of the population of Warsaw Voivodeship — as indicated by a great number of public declarations and resolutions, and by the fact that shortly a variety of organizations and groups of civic leaders joined the national councils. Some documents from those times are published in our collection.

1969 brought the 25th anniversary of the establishment of clandestine national councils. In a special report to which a collection of historical documents is added, „Rocznik Mazowiecki” („Masovian Annals”) throws light on basic facts connected with the creation, this structure and the activity of these councils, emphasizing how

PPR took the initiative in all these achievements. Also added, is a map illustrating the distribution of the network of the councils founded in this period. At the same time the report dwells on the source material available today, and on the status of research dealing with the underground activities of the national councils; it also stresses the fact, that so far the source material is by no means completely known, nor is it properly put in order and authenticated. The same applies to written and oral reminiscences referring to the problematics under discussion.